

TUNUS, HALK DEVRİMİ VE TÜRKİYE DENEYİMİ

TUNISIA, POPULAR REVOLUTION AND TURKEY'S EXPERIENCE

تونس ، ثورة الشعب وتجربة تركيا

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

TUNUS, HALK DEVRİMİ VE TÜRKİYE DENEYİMİ

TUNISIA, POPULAR REVOLUTION AND TURKEY'S EXPERIENCE

تونس ، ثورة الشعب وتجربة تركيا

Rapor No: 29
Şubat 2011

ISBN: 978-605-5330-51-4

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2011

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

STRATEJİK BİLGİ YÖNETİM, ÖZGÜR DÜŞÜNCE ÜRETİMİ

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Söz konusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkıları sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaştırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Takdim.....	4
Özet.....	5
I. TUNUS'TA TARİHİ SÜREÇ.....	6
1.1. Tunus'ta Osmanlı İdaresi	6
1.2. Tunus'ta Fransız İdaresi.....	6
1.2.1. Bağımsızlık Hareketlerinin Başlaması ve Düstur Partisi	8
1.2.2. Burgiba ve Yeni Düstur	9
II. BAĞIMSIZ TUNUS	10
2.1. Burgiba Dönemi	10
2.1.1. Dış Politika.....	10
2.1.2. İç Politika	11
2.2. Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi	12
2.2.1. İç Politika	12
2.2.2. Ekonomi	13
2.2.3. Dış Politika.....	14
2.3. 2010 Halk Ayaklanması	14
2.3.1 Tunus'taki Halk Ayaklanmasının Ardındaki Faktörler	16
2.3.2. Tunus ve Siyasal İslam'ın Yükselişi Bağlamındaki Tartışmalar	17
2.3.3. Siyasi Aktörler ve İhtimaller.....	17
2.3.4. Tunus'taki Olayların Bölgesel Etkileri	20
2.3.5. Türkiye Deneyimi	22

TAKDİM

Tunus'taki halk hareketinin Tunus (eski) Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarını sona erdirmesi ile Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın önemli ülkelerinden Mısır, Cezayir, Ürdün, Suriye ve Yemen benzer eylem dalgalarının etkisine girmiştir. Bölge tarihinde birer milat olan bu halk hareketleri Tunus'un ardından en önemli sonuçlarını Mısır'da Hüsnü Mübarek iktidarının sonlandırmasıyla vermiştir.

Kısa süre içerisinde yaşanan bu gelişmelerin nedenleri, nasıl yayıldıkları ve bundan sonra nasıl seyredecekleri, ne tür bölgesel yansımalarının olacağı incelenirken evvela Tunus'taki deneyimin çok daha iyi anlaşılması, bu ülkedeki siyasal ve toplumsal tecrübenin, değişimin ve dinamiklerin yakından incelenmesi kanaatimizce oldukça anlamlıdır.

ORSAM Ortadoğu Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN ve ORSAM Uzman Yardımcısı Nebahat Tanrıverdi O'nun kaleme aldığı "Tunus, Halk Devrimi ve Türkiye Deneyimi" başlıklı raporumuzun birinci bölümünde öncelikle Tunus'taki tarihi arka plan aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ülkedeki Osmanlı idaresi ve ardından Fransız idaresi dönemi anlatılmış, bağımsız Tunus'a giden süreçteki siyasal hareketler ele alınmıştır. "Bağımsız Tunus" başlığı altındaki ikinci bölümünde, Burgiba Dönemi ve Zeynel Abidin Bin Ali Dönemlerinin iç, dış ve ekonomi politikaları değerlendirilmiştir. Ardından 2010 halk ayaklanması ele alınarak bu toplumsal hareketin ardındaki faktörler araştırılmış, Tunus bağlamındaki siyasal İslam tartışmalarına, iç siyasetin bundan sonraki muhtemel seyrine ve bölgesel etkilerine değinilmiştir. Bu raporu değerli kılan en önemli yönlerinden biri kuşkusuz Tunus'taki olayların Türkiye deneyimi ile ilişkilendirilmesidir.

ORSAM olarak Türk dış politikasında Ortadoğu bağlamında yaşanan gelişmelere anında tepki verme çabamız bundan sonra da devam edecek. Yeni çalışmalarımızda Mısır ve Tunus'u sarsan hareketlerin bölgenin diğer ülkelerindeki toplumsal ve siyasal yapıları ne yönde etkilediğini inceleyeceğiz.

Yeni raporlarımızda buluşmak dileğiyle,

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkanı

Hazırlayanlar: Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
ORSAM Ortadoğu Danışmanı
Gazi Üniversitesi U.İ.B

Nebahat TANRIVERDİ O
ORSAM Ortadoğu Uzman Yardımcısı

TUNUS, HALK DEVRİMİ VE TÜRKİYE DENEYİMİ

Özet

Tunus halkının Zeynel Abidin Bin Ali iktidarını devirmesindeki başarısı, bölgesel ilham haline gelmiş, benzer eylem tarzlarının bölgeye yayılmasına ve Cezayir, Ürdün, Mısır, Yemen ve Sudan gibi ülkelerde benzer eylemlerin başlamasına neden olmuştur. Öte yandan Bin Ali sonrası dönemde Tunus'ta, oluşturulacak yeni iç ve dış siyasi dengeler konusunda ki muğlâklık devam etmektedir. Bin Ali iktidarını sona erdirmek konusunda fikir birliğine varmış olan muhalif partiler, gençlik hareketleri, halk ve Tunus Ordusunun, bundan sonraki süreçte nasıl rol oynayacağı Tunus için olduğu kadar bölge için de önem taşımaktadır.

Özellikle Nahda Partisi'nin Tunus siyasi hayatında edineceği konum, bölgede Siyasal İslam çerçevesinde tartışılan diğer partiler ve siyasi hareketler açısından da yol gösterici olacaktır. Nahda ile birlikte yıllarca baskı altında tutulmuş diğer muhalif hareketlerin Tunus siyasi hayatında kendi değerlerini ifade etmeleri ile birlikte Basra Körfezi'nden Mağrip'e kadar geniş bir coğrafyada derin bir dönüşümün yaşanacağı öngörüsü oldukça gerçekçi görünmektedir. Bu değişimin başlangıç noktası olan Tunus'un iç dinamikleri bakımından tarihsel geçmişi ve miras aldığı yapılar büyük bir önem taşımaktadır.

Öte yandan iç dinamiklerin belirleyici hale gelmesi ve uluslararası aktörler tarafından kabul edilmesi ile bölgesel aktörlerin politikalarında değişikliğe gideceği beklentisi oluşmuştur. Tunus'ta ve ardında Mısır'da gerçekleşen iktidar değişikliği ile önemli bir bölgesel aktör haline gelen Türkiye'nin pek çok bakımdan bölgeye modellik yapabileceği görülmektedir.

I. TUNUS'TA TARİHİ SÜREÇ

1.1. Tunus'ta Osmanlı İdaresi

Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan ve günümüzde Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya'yı içine alan Kuzey Afrika bölgesi ile Güney Sahra, İslam kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır. 15. yüzyılda bu bölgede İspanya ve Portekiz'in hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır¹. İspanya-Portekiz mücadelesi sürerken, 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı egemenliği, Kuzey Afrika topraklarında varlık göstermeye başlamıştır. 1513 tarihinden itibaren Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, Oruç Reis, Hızır (Hayrettin) Reis ve Turgut Reis Tunus, Trablus, Cezayir ve Mısır üzerinde Osmanlı hâkimiyetini sağlamak amacıyla seferler yapmaya başlamışlardır. 1534'te Hayreddin Reis, Ebu Ahdullah'ın oğlu ve Halefi el-Hasan'ı Tunus'tan çıkararak Hafşi yönetimini sonlandırmış ve Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa 1574'de ise İspanyol varlığını da tamamen sona erdirerek Tunus üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tamamlamıştır.² Sinan Paşa, İstanbul'a dönmeden önce, Tunus'ta, bir yeniçeri birliği bırakmış ve Tunus Beylerbeyi olarak Haydar Paşa'yı tayin etmiştir.

Osmanlı döneminde Tunus, Bizerte, Kal'a-i Tabarka, Kâf maa Amdûn, Mikne, Sinan, Testûr, Tabarsûk, İfrîkiyye maa Bâce, Matar, Dâhil maa Süleyman, Kal'a-i Kalîbiya, Kal'a-i Hamâme, Sâhil maa Sûsa, Lecm, Mehdiye, İsfakus maa Kekrene, Kayrevân, Cerîd Cerbe, El-Araz ve Zarzîs olmak üzere 22 kazaya ayrılmıştır. 1591 yılına kadar Sinan Paşa'nın bıraktığı bu idare devam etmiş, bu tarihten itibaren ise "dayılık idaresi dönemi" başlamıştır. Bu dönem Sinan Paşa'nın Tunus'ta bıraktığı yeniçeri birliği içerisindeki "bölükbaşılardan" nüfuz kazanması ve beylerbeyinin etkinliğinin sınırlanması ile başlamış ve bölükbaşılardan "Osman Dayı"nın nispeten güçlenmesi ve istikrarı sağlaması ile sonuçlanmıştır.³ Tunus'taki siyasi durum 18. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. 1702 tarihinde Hüseyin bin Ali bu siyasi dağılımı ve dayılar dönemini sona erdirmiş ve Tunus'un bağımsızlığını elde etmesine kadar kendi ailesi üzerinden devam edecek olan "Hüseyinler dönemi" olarak da adlandırılan "beyler" hanedanını başlatmıştır.⁴

Zamanla merkezden uzak bölgelere yerleşen Türk soylu aileler, güçlü eyalet düzenleri kurdular ve yarı bağımsız bir devlet gibi hüküm sürdüler. Son derece geniş arazilere sahip bu bölgelerin uzun süre tamamıyla hâkimiyet altına alınması gerçekleşmediği gibi, o çağın şartlarında doğrudan İstanbul tarafından idare edilmesi de mümkün değildi. Özellikle Trablusgarb'ta Karamanlı Dönemi, Tunus'ta Hüseyinler Dönemi ve Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve soyundan gelen Hidivler Dönemi, kendilerine has özellikleriyle diğer pek çok eyaletten farklı-ımtiyazlı konuma sahip olmuşlardır.

Akdeniz'deki Osmanlı denizcilerinin başta İtalya ve İspanya olmak üzere Akdeniz sahillerine yaptığı akınların önünü kesmek ve Akdeniz'i kendi çıkarları açısından daha güvenli hale getirebilmek maksadı ile İngiltere, Hollanda ve Fransa ortak bir tavır içinde bulunmuştur. 1830 tarihinde Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesi ile bu akınlar sona ermiştir.⁵ Öte yandan, Fransa böylece Tunus'un komşusu haline gelmiş ve beyler tarafından yönetilen Tunus'ta Fransız etkisinin artması bu bakımdan kolaylaşmıştır. Cezayir'in Fransa tarafından işgali özellikle İngiltere tarafından tepki almış ve Fransız işgallerinin Kuzey Afrika'daki diğer bölgelere yayılacağı korkusuna neden olmuştur. Fransa'nın Kuzey Afrika'da ve böylece Akdeniz'de başat güç olma olasılığı İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerini harekete geçirmiştir.⁶ Avrupa devletlerinin 19. yüzyılda Kuzey Afrika bölgesinde etkinlik mücadelesine giriştikleri görülmektedir. Bu durum bölgenin siyasi geleceğinde dengelerin topyekûn bir değişimine neden olmuştur.

1.2. Tunus'ta Fransız İdaresi

Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesinin ardından Tunus, Fransız etkisi altı-

na girmeye başlamıştır. Hüseyini Hanedanı ile yürütülen iyi ilişkiler şeklinde devam eden bu etki Fransa'da iktidarın değişmesi, III. Napolyon'un tahta geçmesi, Tunus Bey'i olan Ahmet Bey'in politikaları ve Kırım Savaşı'na destek vermesi ile birlikte değişikliğe uğramıştır. Öncelikle III. Napolyon, dış politikasında değişikliğe gitmiş ve Kuzey Afrika'daki Fransız yayılımının İngiltere'yi fazlaca rahatsız ettiğini düşünerek yumuşama eğilimi içerisine girmiştir. Öte yandan bu dönemde Tunus Bey'i Ahmet Bey, çeşitli reformlar yaparak Tunus'ta merkezi idareyi güçlendirme çalışmıştır.⁷ Reformların yanı sıra Osmanlı Devleti'ne destek olmak amacı ile Kırım Savaşı'na birlik göndermiştir. Tunus Bey'inin aldığı bu karar Osmanlı Devleti hâkimiyetini tanıdığını göstermesinden dolayı önemlidir. Bu gelişmeler bir yandan Fransa'nın bölgede izleyeceği politikaları etkilemiş öte yandan da Kuzey Afrika'daki Avrupa varlığı, yerel liderleri "reformlara" yönlendirmiştir. Bu karşılıklı etkileşim Mağrip'te oluşan yeni dengelerde önemli bir rol oynamıştır.

Tunus'ta Osmanlı hâkimiyetinde oluşan imtiyazlı eyalet sistemi içerisinde "kontrol ve denge" unsurları, Fransa'nın Cezayir'i işgaline kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu unsurlar, modern anlamda güçler ayrılığı şeklinde değerlendirilemez, ancak Tunus'ta yasal anlamda sınırları çizilmeyen ve tanımlanmayan bu unsurlar 19. yüzyıla kadar işlevselliklerini korumuşlardır.⁸ İç ve dış tehdit kavramının Tunus için Fransa tarafından inşası ile birlikte Tunus Bey'i Ahmet Bey'in, reformlar, yasal tanımlamalar ve düzenlemeler yoluna gittiği görülmektedir. Tunus'ta iç dinamiklerde yaşanan bu gelişmenin bir dış tehdit unsuruna karşı başlaması ve kesintilerle devam ettirilmeye çalışılması, yöntemleri ile birlikte Tunus'taki mevcut dengeleri etkilemiştir.

Ahmet Bey'in ölümünden sonra (1855) Tunus tarihinde önemli üç gelişme yaşanmıştır. Tunus Bey'i Muhammed Bey, 1857 yılında Tunus'ta yaşayan gayrimüslimlerin haklarını koruyan bir Temel Pakt'ı (Ahd El-Aman) kabul etmiştir. Bu pakt ile Tunus'ta karma mah-

kemeler ve mülkiyet hakkında yeni düzenlemeler getirilmiş ve Tunus Anayasası çalışmalarına başlanmıştır.⁹ Muhammed Bey'in oluşturduğu bir anayasa komisyonu tarafından Tunus'un ilk anayasası hazırlanmış ve bu anayasa 1861 tarihinde kabul edilmiştir. Tunus'ta böylece anayasal monarşi tesis edilmiştir.¹⁰ 1857 yılında başlayan anayasal süreçle birlikte Tunus, Avrupa ekonomik sistemiyle hızlı bir bütünleşme sürecine girmiş ve vergilendirme sistemindeki değişimden dolayı yerel üreticilerde hoşnutsuzluk başlamıştır. Tunus'ta yaşanan bu hızlı değişime tepki 1861 yılında başlayan halk ayaklanması ile gösterilmiştir. Ancak halk ayaklanmasının şiddetle bastırılması, pek çok kişinin tutuklanması ve uzlaşılabilen bazı ulema ileri gelenlerinin resmi görevlere atanması ile tepkinin ertelenmesini sağlamışsa da ayaklanmanın yeniden ortaya çıkmasına engel olunamamıştır. 1864 yılında halk ezici vergilerin ve anayasanın yürürlükten kaldırılması talebi ile tekrar ayaklanmış ve bu ayaklanma ordu tarafından kontrol altına alınmıyınca hızlı bir şekilde Tunus'un sahil bölgelerine de yayılmıştır.¹¹ Osmanlı Devleti, halk ayaklanmasının bastırılmasına yardımcı olmak amacıyla üst düzey bir diplomatı para yardımı götürmesi görevi ile Tunus'a göndermiştir. Her ne kadar isyan bastırılmış olsa da iç dinamiklerin göz ardı edilemeyeceğini gören Tunus Bey'i Fransa ve İngiltere desteğiyle anayasayı yürürlükten kaldırmıştır.¹²

Avrupa'da yükselen Bismarck Almanyası ile hem Avrupa'da hem de Avrupa devletlerinin etki altına aldıkları bölgelerdeki dengelerde bir değişim süreci yaşanmaya başlamıştır. Tunus'taki mevcut İngiltere, Fransa, İtalya rekabetine 1873 tarihinde Almanya da dahil olmuştur. 1881 yılı içerisinde İtalyan ve Fransız yetkililer görüşmüş ve ortak bir paylaşım yolu bulmaya çalışmışlarsa da Fransa Tunus'u tamamen kendi idaresi altına almak için Cezayir ve Tunus sınırında yaşayan göçebe kabilelerin sınırı ihlal ettiğini gerekçe göstererek Tunus Bey'i üzerinde askeri bir baskı oluşturma yoluna gitmiştir.¹³

1881 tarihinde başlayan Fransa'nın Tunus işgali 1956 yılına kadar sürmüştür. Fransız yö-

netimindeki Tunus'ta Hüseyini Hanedanı beylik görevine Fransa'nın belirlediği yeni düzen çerçevesinde devam etmişlerdir. İç siyasi meseleler, dış politika, ordu Fransa kontrolüne geçerken, Müslüman halkın yargı ve vergilendirme işleri Tunus Bey'inde kalmaya devam ediyordu. Öte yandan Avrupalı yerleşimcilere dair yetkiler Fransız idaresine bırakılmıştır.¹⁴ Bey'in sahip olduğu bu yargı yetkisi, Fransız işgali öncesindeki şekliyle devam etmesinin iki önemli sebebi olduğu görülmektedir. Öncelikle Cezayir'de yaşadıkları deneyim dolayısıyla pahalı ve işlevsiz bir yatırım haline gelen yargı düzenlemelerini Tunus'ta gereksiz görülmüş ve 1860 yılında yaşanan isyanların tekrarlanması istenmemiştir. Ancak yeni düzenlemeler yerine eski yargının görev alanını aile hukuku ile sınırlandırılması yargıda dualist bir yapının temelini atmıştır. Eğitim alanında ise erken kolonilerinin aksine tüm halk üzerinde eğitim mekanizmalarını kullanma ve tabansal değişiklik yapma çabalarına girişmemişler, Fransızcanın kolonide zorunlu olarak öğretilmesini tercih etmemişlerdir. Fransız yerleşimciler için okullar açılmış, bu okullar aynı zamanda Tunus'ta bir "elit", Tunuslu eğitilmiş aristokrasi sınıfı oluşturmak amacıyla da kullanılmıştır. Böylece Kuzey Afrika'da Fransızcanın ayrıcalık simgesi haline gelmesi ve Fransa'nın erken kolonilerindeki gibi büyük bir tepki ile karşılaşmadan bölgede yayılması sağlanmıştır.¹⁵

Fransızca ve Arapça konuşan eğitilmiş bu sınıf Tunus'un geleceğinde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Öte yandan 1885 tarihinde Foncier Kanunu ile toprak ve mülkiyeti ile ilgili düzenlemeler, 1906 tarihinde Fransız hukukçular ile Tunuslu ulemanın ortak bir şekilde hazırlayıp onayladığı medeni hukuk, 1921 tarihinde adli vakalara dair yasalar¹⁶ ile ortaya çıkan Tunus yargı ikiliği(dualism), Tunus siyasi tarihindeki bazı gerilimlerin tarihsel geçişini oluşturmaktadır.

1.2.1. Bağımsızlık Hareketlerinin Başlaması ve Düstur Partisi

Fransız okullarında eğitim gören ilk Tunus kuşağı, Fransız İhtilali fikirlerinin Tunus'u, Fran-

sa gibi bir devlet yapacağı fikrini öne sürmüşlerdir. Başlangıcı I. Dünya Savaşı öncesine dayanan bu fikir "Genç Tunuslu Hareketi'nin oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu hareket Tunus'un bağımsızlığını savunmaktan ziyade, yabancılarla eşit haklara sahip olmak, demokratik reformlar yapılması ve monarşinin yerini cumhuriyetin almasını istiyordu. 1919-1923 tarihleri arasında ise Tunuslu işçilerin sendikalar kurdukları ve sınırlı da olsa bazı çalışma hakları elde ettikleri görülmektedir. Haziran 1920 tarihinde Tunus modern tarihi açısından önemli olan Düstur(Anayasa) Partisi kurulmuştur. Abdulaziz Taalbi başkanlığındaki Düstur Partisinin ana hedefleri, genel seçimle kurulacak bir parlamento, bu parlamento önünde sorumlu olacak bir ulusal hükümet, basın özgürlüğü, eğitim hakkı ve Tunuslu memurlara, Fransızlara tanınan hakların verilmesidir. Düstur Partisi ilk ortaya çıktığında Fransız sömürgecinin sona ermesine veya Tunus'un bağımsızlığına atıfta bulunmamıştır. Ancak 31 Temmuz 1920'de Abdülaziz Taalbi ile birlikte bazı üyelerin tutuklanması bu taleplerin de parti programına dahil olmasını sağlamıştır.¹⁷

Abdulaziz Taalbi'nin tutuklanmasının ardından büyük halk protestoları başlamıştır. Gösterileri bastıramayan Fransız yönetimi, Nisan 1921 tarihinde Taalbi'yi serbest bırakmak, Düstur Partisini hukuki bir varlık olarak kabul etmek ve bazı Fransız kanunlarını Tunuslulara da uygulamak zorunda kalmıştır. 1922 tarihine gelindiğinde Düstur Partisi'nin tabanı genişlemekle birlikte parti içi bölünmeler de başlamıştır. Düstur'un sol kanadı geniş anayasal reformlarda ısrar ederken, sağ kanat Hizb el-Islah adı altında Fransızlar ile işbirliğini seçerek bu bölünmeyi tamamlamıştır. 1924 tarihine gelindiğinde artık Düstur, Fransız yetkililer tarafından kabul edilmeyen bir parti konumuna gelmiştir. Düstur'daki bu bölünmenin yanı sıra, sendikaların önderliğinde 1924 ve 1925 tarihlerinde çok büyük halk ayaklanmaları çıkmış ve bu ayaklanmalar da Fransızların aşırı şiddet kullanması ve siya-

si liderleri yurt dışına sürmesi ile bastırılabilmiştir. Sukunet 1930'lu yıllarda sağlanabilmiş ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte tekrar başlamıştır.¹⁸

1.2.2. Burgiba ve Yeni Düstur

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Tunus ekonomisini de fazlası ile etkilemiştir. Fosforit, demir ve kurşun cevheri üretimi ile önemli ekonomik gelir sağlayan zeytin ve yün fiyatları birden düşerken, fabrikaların ve maden ocaklarının kapanması ile işsizlik arttırmıştır. Ekonomik kriz ve işsizlik Fransız yönetimine olan hoşnutsuzluğun artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Düstur Partisi içerisinde Habib Burgiba önderliğinde "Action Tunisienne" isimli bir gazete çıkaran yeni bir grup ortaya çıkmış ve bu grup 1934 yılında ayrılarak Yeni Düstur'a dönüşmüştür. 1937 tarihinde Burgiba da dahil olmak üzere Yeni-Düstur'un ileri gelen isimlerinin tutuklanıp sürgün edilmesi Burgiba'nın ve Yeni Düstur'un popüleritesinin artmasına neden olmuştur. Aynı yıl içerisinde tutuklananların serbest bırakılmasını, basın ve toplanma özgürlüklerini sınırlayan yasaların kaldırılmasını ve vergilerin hafifletilmesini kullanabileceğini düşünen Yeni Düstur, halkı Fransız idaresine karşı gelmeye çağırılmış ve bu çağrıya destek 1938'de doruğa ulaşmıştır. Eylemler çok kanlı bir şekilde batırılmış ve Yeni Düstur yasaklanmıştır.¹⁹

Öte yandan 1938'den itibaren İtalya'nın Tunus üzerinde hak talepleri başladığı görülmektedir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'nda Tunus bir cephe haline gelmiştir. 1942 tarihinde İngiliz ve Amerikan birlikleri Fas'a çıkarma yaparak Tunus'ta Alman birlikleri ile savaşmışlar ve 1943 yılında Almanya'yı yenilgiye uğratmışlardır. Tunus, II. Dünya Savaşı sırasında müttefik devletlere doğrudan destek verdiği ve işgal altında bulunduğu süre zarfında Almanya ile işbirliği yapmadığı için, savaş sonrasında durumunda iyileşme beklentisi içe-

rine girmişti. Ancak işgal sonrasında Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi göreve başlar başlamaz Tunus Bey'ini görevden alıp sürgüne gönderilmesi, ulusal hükümeti dağıtması ve Tunus'un durumunda bir değişiklik yapmaması hayal kırıklığı yaratmış ve bu hayal kırıklığı 1946 tarihinde bağımsızlık yanlısı Yeni Düstur'a desteğin artmasını sağlamıştır.

Yeni Düstur 1950 yılında "şerefli uzlaşma programı" talebinde bulunarak Fransa sömürge yönetimi ile Muhammed Çenik başkanlığındaki hükümet reform görüşmelerini başlatmıştır. Bu program ile Tunus iç otonomiye kavuşması ve devlet mekanizmasında Arapların çalışabilmesi planlanmaktaydı. 1951 yılında görüşmelerin çıkmaza girmesi ile Aralık 1951'de başlayan eylemler, o güne kadar ayrı ayrı çeşitli haklar elde etmeye çalışan Tunus işçi sendikalarını ve Yeni Düstur'u bir araya getirmiş ve "ulusal birlik cephesinin" oluşmasını sağlamıştır.²⁰ Öte yandan Çenik hükümeti 1952'de BM Güvenlik Konseyi'ne müracaat ederek iki ülke arasındaki anlaşmazlığa müdahale etmesini istemiştir. Dört gün sonra, Yeni Düstur'un başkanı Burgiba ve Tunus Komünist Partisi Başkanı Muhammed Ennafaa tutuklanarak sürgüne gönderilmiş, Çenik hükümeti düşürülmüş ve bakanlar da tutuklanmıştır. Ayrıca Tunus kuvvetleri komutanlığına Madagaskar'da yaptığı katliamlardan dolayı kasap lakabı takılan General Garbay atanmıştır.

General Garbay'ın Tunus'ta aşırı şiddet kullanmaya başlaması ile birlikte "Tunus Kurtuluş Ordusu" kuruldu. Tunus'da durumu kontrol altına alamayan Fransa, 1954 tarihinde Tunus'a iç otonomi vermeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak Cezayir'deki gelişmeler nedeniyle 20 Mart 1956 yılında imzalanan protokol ile 1881 ve 1883 anlaşmaları ortadan kaldırıldı ve böylece Tunus tam bağımsızlığını almış oldu.²¹

II. BAĞIMSIZ TUNUS

2.1. Burgiba Dönemi

2.1.1. Dış Politika

Burgiba dönemi Tunus dış politikası Arap dünyası, Afrika ve az gelişmiş ülkeler ile geliştirilen ilişkiler bağlamında değerlendirilebilir. Bu dönemde Tunus, Bağlantısız Devletler safındadır ve ulusal kurtuluş hareketlerine destek vermiştir. Ayrıca Tunus ile Arap Mağrip ülkeleri arasındaki bağların geliştirilmesi yönünde politikalar yürütülmüş ve bu politikaların bir uzantısı olarak Arap devletler ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. 1965 yılında ilişkilerde bozulma görülmektedir. Bu tarihlerde İsrail'e yumuşak davranılması yönünde doktrine etmeye çalıştığı dış politikası hem içeride hem de dışarıda tepki toplamış, Mısır, Irak ve Suriye'deki temsilcilikleri kapanmıştır.²²

Burgiba'nın, Filistin ve İsrail ile ilgili dış politikası özellikle diğer Arap ülkelerinkinden farklılık göstermektedir. Siyasi hakların zaman içinde kazanılabileceğini düşünen Burgiba, İsrail Devleti'nin kuruluşunu bir haksızlık olarak kabul etmekle birlikte BM kararını geçerli saymakta ve kabul etmekteydi. Filistinlilerin de kendi devletlerine sahip olabilmeleri için önce bu gerçeği kabul etmeleri ve katı tutumlarından sıyrılmaları gerektiğini belirtmekteydi. Filistin ve İsrail konusundaki tutumunun yanı sıra Burgiba, Batı Almanya ile diplomatik ilişkiler kurarak diğer Arap devletlerinin izlediği dış politikalardan ayrılmıştır. Ancak 1967 tarihinde Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Tunus, Arap devletleri ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ve bu tarihten sonra karşılıklı temsilcilikler tekrar açılmıştır.²³

Tunus 1963 tarihinde Afrika Birliği Örgütü'ne (ABÖ) katılmıştır. BM ve ABÖ içerisinde sömürgecilik karşıtı politikalar izlemiş ve Kongo olaylarına müdahalede bulunmuştur. Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek için Burgiba, Tunus'a pek çok Afrika devlet başkanını davet etmiştir. Esas itibari ile Burgiba döneminde Tunus'un Afrika'ya yönelik dış politi-

kasında iki amaç ön plana çıkmaktadır. Birincisi, Afrika ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin artırılması, ikincisi ise sömürgeciliğin bölgede sona erdirilmesidir. Tunus ekonomisini geliştirmek için bu iki amaç Burgiba için önem taşımaktaydı.²⁴

Tunus'un Batı ile ilişkileri ise genel itibari ile iyi olarak değerlendirilebilir. Bizerte olayının çözümlenmesine katkıda bulunduğu için BM saygı duyulan bir kuruluş olmuştur. 1961 tarihinde Tunus delegesi BM Genel Kurul başkanlığına seçilmiştir. Öte yandan Fransa ile ilişkiler kesilmemiştir. Sömürge döneminde Fransa ile Tunus arasında Gümrük Birliği vardı. Bağımsızlık sonrasında ise Gümrük Birliği ortak pazara dönüşmüştür ve iki ülkeyi ekonomik olarak birbirine bağlamıştır. Ancak 1962 ve 1964 tarihlerinde Fransa'nın aldığı kararlar Tunus ekonomisini sıkıntıya düşürmüştür. Bu nedenle Batı ülkeleri ile iyi ilişkileri olmasına rağmen Doğu Bloku'yla da yakın ekonomik bağlar kurulmuştur. Bu dönemde Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya ile pek çok işbirliği anlaşması imzalanmıştır.²⁵

Tunus-ABD ilişkileri genel olarak ekonomik ve askeri yardım çerçevesinde şekillenmiştir. 1962-1979 tarihleri arasında ABD, Tunus'a 130 milyon dolarlık askeri yardım ve 605 milyon dolarlık gıda ve ekonomik yardım yapmıştır. 1978-81 yılları arasında ise yıllık ortalama 18.8 milyon dolarlık askeri yardımda bulunmuştur.²⁶

2.1.2. İç Politika

78 yıllık Fransız idaresinin 1956 yılında Tunus'un bağımsızlığını kazanması ile sona ermesinin ardından ülkede aşırı baskıcı bir rejim başlamıştır. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan ve 1930'lu yıllarda Tunus bağımsızlık mücadelesini örgütleyen Habib Burgiba ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Yeni Düstur Partisi bağımsızlıktan sonra Tunus'un kaderinde belirleyici iki önemli aktör olmuşlardır. 25 Mart 1956'da Kurucu Meclis oluşturulmuş ve Bur-

giba 8 Nisan'da Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir. Tunus'ta kurulan ilk hükümet, ülkenin hayatını değiştirecek reformlar dizisini başlatmıştır. Adli reformlar ile şeriat, kadı ve kabile soyluları mahkemeleri kaldırılarak tek tip laik mahkemeler kurulmuş, Aile Hukuku da değiştirilerek kadınlara hukuken erkekler ile eşit haklar verilmiş, çok eşlilik yasaklanmış ve evlilik yaşı yükseltilmiştir. Eğitim reformları ile standart ve parasız eğitim anlayışı getirilmiş, okullar camilerden ayrılmış, kuran kursları devlet kontrolü altına alınmıştır.²⁷ Burgiba bu reformlar ile Fransız sömürge idaresinde oluşturulan eğitimdeki ve hukuk alanındaki dualizmi ortadan kaldırmayı ve ülkedeki tüm unsurları merkezi yönetimin kontrolü altına almayı amaçlamıştır.

22 Temmuz 1957'de Beylik kaldırılarak Cumhuriyet ilan edilmiş ve Burgiba Cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanı Burgiba pek çok vakıf ve özel mülkün yanı sıra yabancı endüstri ve ulaştırma şirketlerini de devletleştirerek ve Fransa ile 1957, 1960 ve 1963 tarihlerinde imzalanan anlaşmalar ile Avrupalı nüfusun elinde bulunan arazilerin yerlilerin eline geçmesini sağlayarak ülkede köklü değişimler gerçekleştirmiştir. Bu reformlar nedeniyle Fransa sömürgesi zamanlarında Tunus'ta yaşayan Avrupalı nüfus zaman içerisinde Tunus'tan ayrılmak durumunda kalmıştır. Bunların yanı sıra Tunus'taki Fransa ekonomik tekelini kırmak amacıyla ekonomi alanında reformlar yapılmış ve Fransa'nın Tunus'ta kalan askeri birliklerini ülkeden çıkarmak için görüşmeler yapılmıştır. 1963 yılında son Fransız birlik Bizerte'yi terk etmiştir.²⁸

1960'lı yıllarda Tunus ekonomisi Düstur Sosyalizmi adı altında formülize edilen devletçi politikalar ve kalkınma planları ile iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönem boyunca devlete ait olan demir çelik fabrikaları, petrol tesisleri, şeker fabrikaları, cam fabrikaları, otomobil ve traktör yedek parça üretim tesisleri, köylü üretim kooperatifleri, devlet çiftlikleri kurulmuş, ayrıca Msaken bölgesindeki zeytinlikler devletleştirilmiştir. Devletleştirme politikaları sonucu ortaya çıkan muhalefet ise

güç kullanılarak bastırılmıştır. Bunun yanı sıra uygulanan politikalar iş olanaklarını yeterince arttıramadığı gibi, baraj, sulama kanalları, kuyu yapımı ve ağaçlandırma gibi işlerde düşük ücretle zorunlu çalıştırma politikası da halk arasındaki muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Ekonomideki başarısızlık ve yapılan diğer reformlar, özellikle iç politika da uyguladığı laik eğitimin kabulü, Şer'i Mahkemelerin kapatılması, kadınların hicap giymelerinin yasaklanması ve İslami El-Zeytuna Üniversitesi'nin kapatılması, Tunus'taki İslami kesimler tarafından kabul görmemiş, eleştiri almıştır. Bu dönemi İslami kesim kendilerinin "ötekileştirildiği" bir dönem olarak görüp, muhalefet etmişlerdir. Ancak bu dönem sadece İslami unsurların değil muhalif tüm unsurların "ötekileştirildiği" bir dönemdir. Muhalif hareketler ise sert bir devlet müdahalesi ile karşılaşmış ve pek çok kişi bu dönemde tutuklanmış ya da sürülmüştür.²⁹ 1966'dan sonra Tunus ekonomik ve siyasi bir dizi kriz yaşamıştır. Benzer bir şekilde bu tarihten sonra Tunus'ta Siyasal İslam düşüncesi de Tunus siyasi hayatında belirmeye başlamıştır. 1978 yılında işsizlik ve enflasyon nedeniyle Tunus'ta eylemler başlamış ve bu eylemler polis şiddet kullanmasıyla bastırılmıştır.³⁰

1980'lere gelindiğinde Sudan ve Mısır'da Siyasal İslam, İran İslam Devrimi'nin etkisi ile küresel bir tehdit olarak algılanmaya başlandığı görülmektedir. 1980 tarihinde Libya'da eğitim görmüş ve Libya sınırından Tunus'a giren 60 kadar gerilla Gafsa'daki polis karakoluna saldırı düzenleyince bu tehdit algısı Tunus'u da içine alarak genişlemiştir. Tehdit unsurlarını bertaraf etmek maksadıyla Burgiba'nın 1981 tarihinde liberal bir açılım yapıp, tek partili siyasi hayatı sonlandırdığını açıklaması, muhalif hareketlerin yasal zemine taşınması için önemli bir fırsat yaratmıştır. Bu tarihten itibaren Sosyalist Demokratlar, Komünist Parti, Sosyalist Birliği ve Tunus İnsan Hakları Birliği siyasi hayatın aktörleri haline geldiler. Sol grupların yanı sıra Raşid Gannuşi liderindeki İslami Eğilim Hareketi (İEH) de siyasi bir parti olarak kabul edilmek için başvuruda bulunmuş ancak kabul görmemiştir.

Yeni Düstur'un 1956 yılından itibaren işçi birliklerine ve seküler muhaliflerine karşı yürüttüğü sindirme politikaları ve 1981 sonrası uygulanan siyasi liberalleşmenin gerçekleşmemesi nedeniyle zamanla daha çok muhalif Raşid Gannuşi etrafında toplanmıştır. Temmuz 1981'de İEH üyeleri ve Raşid Gannuşi tutuklanmıştır. Bu eylem Sosyalist Demokratlar, Komünist Parti, Sosyalist Birliği ve Tunus İnsan Hakları Birliği tarafından kınanmış ve serbest bırakılmaları talep edilmiştir. Ocak 1984 Ekmek İsyanı, hükümeti siyasi yumuşamaya mecbur bırakmış ve bunun üzerine siyasi tutuklular serbest bırakılmıştır. Burgiba, 1984 affını uygularken, sosyal hayat üzerindeki devlet baskısını arttırmış, devlet memurlarının çalışma saatleri içerisinde ibadet etmesini ve kadınların işyerlerinde ve üniversitelerde örtü takmalarını ve taksi şoförlerinin İslam'ı simgeleyen sakal bırakmalarını ve araçları içerisinde İslami müzik dinlemelerini yasaklamıştır.³¹

1986 tarihinde Raşid Gannuşi'ye konuşma, yazma, vaaz verme, eğitim verme, camiye gitme ve yurt dışına çıkma yasağı getirilmiştir. Ancak Gannuşi bu yasakları reddetmiş, İEH okulları içerisinde eğitim vermeye ve gazetelerde yazı yazmaya devam etmiştir. Bir vaaz sonrası Gannuşi'nin tutuklanması ile birlikte öğrenci isyanları başlamıştır. Gannuşi'nin tutuklanması, ekonomik durgunluk ve politik baskılar yüzünden gergin olan ortamda öğrenci isyanlarını başlatan kıvılcım olmuştur. Bu durum İslamcılarının üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuş, İran bağlantılı oldukları iddia edilen 3000 İEH üyesi tutuklanmıştır.³²

2.2. Zeynel Abidin Bin Ali Dönemi

2.2.1. İç Politika

1987 yılında Tunus, bugünkü gibi önemli bir değişim sürecine hızla girmiştir. Bu tarihte, General Zeynel Abidin bin Ali, ölünceye kadar Devlet Başkanı seçilen Burgiba'yı, sağlık durumunu gerekçe göstererek devlet başkanlığı görevinden almış ve "kansız bir darbe" ile

yerine geçmiştir. Bin Ali ile birlikte başlayan dönem Tunus muhalefeti için kısa bir rahatlamayı da beraberinde getirmiştir. Liberal politikalar izleyeceği sözünü veren Bin Ali, yurtdışındaki muhalifleri ülkeye geri çağırmıştır. Ayrıca, 1988 yılında Burgiba döneminde tutuklanan pek çok siyasi isim de serbest bırakılmıştır³³. Burgiba zamanında kapatılan El-Zeytuna Üniversitesi'nin saygınlığı iade edilmiş, radyo ve televizyonların ezan yayını yapmalarına izin verilmiş, Hicri takvim basılmış ve Yüksek İslami Konsey, El-Hedaya isimli dini derginin basılmasına izin vermiştir. Sosyalist Düstur Partisi'nin halk nezdindeki imajını tazelemek amacıyla partinin ismi Demokratik Anayasal Birlik Partisi(DABP) olarak değiştirilmiştir. Bin Ali, Tunus'un İslami kültürel kimliğini kabul ettiğini açıklamıştır. Mevcut siyasi atmosfer içinde 1989 yılında pek çok partinin katılımı ile seçimlere gidilmiş ve muhalif partiler oyların % 19,6'sını almıştır. İslami Nahda Partisi bu seçimlerde Tunus, Gabes ve Sousse'da oyların %30'unu alırken genel olarak %14,6 oranında oy alarak ülkenin en büyük muhalefet bloğunu oluşturmuştur. Ancak Tunus'taki seçim sistemi nedeniyle parlamentoda temsil hakkı kazanamamıştır.³⁴ 1989 seçimlerinde seçim yasası nedeniyle hiçbir muhalefet partisi ve aday mecliste temsil hakkı kazanamamıştır. Bu durum ülkenin yönetici partisi DABP ve Bin Ali tarafından bir iç tehlike olarak algılanmış ve kısa süre içerisinde İslami muhalefet başta olmak üzere muhalif unsurlar bastırılmaya başlanmıştır. Nahda'nın yayın organı olan El-Faj kapatılmış, örtü yasağı geri getirilmiş³⁵, Nahda Partisinin birçok üyesi tutuklanmış, lideri Raşid Gannuşi aynı yıl sürgüne gitmiş, benzer bir şekilde seküler bir parti olan Cumhuriyet Kongresi'nin de faaliyetleri yasaklanmış, üyeleri tutuklanmış ve lideri Moncef Marzouki yurt dışına kaçmıştır.³⁶

Bin Ali iktidarı döneminde iç politikada muhaliflerini sert bir şekilde bastırma da, kendisine karşı duyulan hoşnutsuzluğu bu güne kadar bir kontrol mekanizması gibi kullanmayı başarabilmiştir. Seçim yasasında yaptığı değişiklikler oy kullanma oranları artırma ve ko-

laylaştırma amacı güderken, yönetici parti ve muhalefet partileri için konan seçim barajı DABP'nin yapılan tüm seçimlerde ezici çoğunlukla iktidara gelmesini sağlamış, böylece muhalefeti kontrol altında tutabilmiştir. 1999 ve 2004 seçimlerinde parlamentoda muhalefet partilerine daha fazla kontenjan ayırarak reform sürecini uzun vadeye yaymış ve nispeten eleştirileri bertaraf etmiştir. Tunus seçim sistemi bugüne kadar Tunus dışında ciddi şekilde eleştirilmemiştir. Tunus'ta yapılan seçimlerde seçim hileleri, basın ve görevlilerin baskı altında tutulması iddiaları sürekli gündemde kalmıştır.³⁷

Tunus'ta seçimlerde basit çoğunluğu elde eden parti parlamentonun %75'ini almayı garantilemektedir. Geri kalan %25 ise muhalefet arasındaki partilerde barajı aştıkları takdirde dağılmaktadır.³⁸ Seçim yasasındaki bu durum 1989 seçimlerinden bu güne kadar geçen sürede Tunus'ta Bin Ali ve DABP'nin iktidarını garantilemiştir. 1994 tarihinde 144 milletvekili, 1999 tarihinde 148 milletvekili, 2004 tarihinde 152 milletvekili, 2009'da ise 161 milletvekili ile seçimleri kazanmıştır.³⁹ Ayrıca Tunus, seçimlerine uluslararası seçim gözlemcilerin katılmasına izin vermemektedir. 2004 seçimleri ve 2009 seçimleri bu bağlamda ABD tarafından eleştirilmiş, devlet kurumları, basın ve siyasi aktiviteler üzerindeki devlet baskısının kaldırılması gerektiği yönünde çağrılarda bulunulmuştur.⁴⁰

Bin Ali, iktidarını güvence altına alabilmek için "İslami tehdit" söylemini ön plana çıkarmıştır. 1991 tarihinde "ortaya çıkarılmış komplot" iddiaları ile Nahda üzerindeki devlet baskısı arttırılmıştır. 1992 tarihinde ordu tarafından 265 Nahda üyesi "darbe yapmaya hazırlanmak" iddiası ile tutuklanmıştır. Daha sonra tutuklular 2008 yılında salıverilmiştir. Bu söylem ve aktiviteler Bin Ali'ye hem iç politikada hem de dış politikada savunulabilir argümanlar ve iktidarının devamlılığını sağlamıştır.⁴¹

İç politikada uygulanan baskının bir başka göstergesi ise internet üzerinde uygulanan

sıkı devlet kontrolüdür. Tüm internet kafeler devlet kontrolü altında tutulmuştur ve sıkı bir filtreleme uygulanmaktadır. Yerli internet bağlantı sağlayıcıları Bin Ali ailesinden şahıslara aittir. Bin Ali döneminde tutuklananlar arasında blog yazarları ve gazeteciler de bulunmaktadır.

2.2.2. Ekonomi

Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarının arkasında temel olarak uygulanan ekonomi, iç ve dış politikadaki dengeler yatmaktadır. Bin Ali iktidarı döneminde Tunus ekonomisi istikrarlı ama kısıtlı bir büyüme göstermiştir. İşsizlik oranlarındaki artış hızlı bir yükseliş grafiği şeklinde seyretmediği için sosyal tepkiler bu güne kadar sınırlı kalmıştır. Ancak işsizlik sorunu Burgiba döneminde olduğu gibi Bin Ali döneminde de Tunus ekonomisinin kronik bir sorunu olarak devam etmiştir. Bu sorun eğitilmiş nüfusun fazla olduğu Tunus'ta dönemsel eylemlere neden olmuştur. 2010 Global Employment Trends Raporuna göre Kuzey Afrika, işsizliğin en yüksek olduğu bölgelerden biridir. Ekonomik krizin derin bir şekilde etkilemediği Kuzey Afrika ülkelerinde özellikle genç nüfus arasındaki işsizliğin büyük sorun olduğu raporda belirtilmiştir. İşsizlik oranlarındaki yüksekliğin yanı sıra, iş niteliği ile ilgili bir dizi sorunun da kronik hale geldiği belirtilmektedir. Rapora göre mevcut işler düşük profilli, güvencesiz, az maaşlı ve temel ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalan işlerdir, bu nedenle de işsizliğin yaygın olduğu genç nüfus arasında işsizlik sorununun bir başka boyutunu, yani sektörel geriliği de göstermektedir.⁴²

Tunus'un Gayrisafi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH) 2007 yılında %6,3, 2008 yılında %4,6 ve 2009 yılında %3,1'lik bir büyüme göstermiştir. Ayrıca enerji ve maden sektörlerine yatırım bu yıllarda artış göstermiştir. Tunus, Bin Ali döneminde önemli bir turizm merkezi haline gelmiş, turizm gelirleri ekonominin önemli bir kalemi olmuştur. Öte yandan enflasyon artış oranları 2008 yılında %5,1, 2009 yılında %3,5'tir. Tunus ekonomisi, Afrika Ekonomik

Bakış (African Economic Outlook) 2010 raporunda olumlu olarak nitelendirilmiş, ekonomik çeşitliğini ve bankacılık sistemini, ülke ekonomisini krizlerden koruyacak güçlü yapılar olarak değerlendirmiştir.⁴³ Ayrıca, Dünya Bankası'nın Doing Business 2010 raporunda Tunus, Arap dünyasındaki en iyi on ülke arasında sıralanmıştır. Genel anlamda bu raporda da Tunus ekonomisi istikrarlı ve kriz ile iyi mücadele edilmiş bir ekonomi olarak tanımlanmıştır.

2.2.3. Dış Politika

Bin Ali döneminde Tunus dış politikası ılımlı ve bölgesel güç olma iddiası taşımayan bir nitelik göstermiştir. Bin Ali'nin uyguladığı dış politika Avrupa devletleri ve ABD ile geliştirilen iyi ilişkiler ve Arap dünyası ile daha fazla işbirliğine dayanan hassas dengeler üzerinde duran bir "denge politikasından" oluşmaktaydı. Bu bakımdan Bin Ali'nin Burgiba'nın izinden gittiği benzer politikalar uyguladığı tespitini yapmak yanlış olmaz. En büyük ticari ortağı olan Fransa ise Bin Ali'nin 23 yıllık iktidarında önemli bir rol oynamıştır⁴⁴. Tarihsel bağlar ve Ortak Pazar, Tunus-Fransa ilişkilerinin yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir. 1960'larda ekonomik gerekçeler ile gerginleşen ilişkilerin Bin Ali iktidarı ile yumuşadığını söylemek mümkündür. Bu ilişkiler Bin Ali iktidarının son zamanlarına kadar yoğunluğunu kaybetmemiştir. Ekim 2010 tarihinde Paris'te Tunus'a yatırım çekmek amacıyla tanıtım konferansları düzenlenmesi ve Bin Ali'ye son ana kadar verilen Fransız desteği bu bağlamda önemlidir.⁴⁵ 1995-2009 tarihleri arasında AB, Tunus'a 1,7 milyar Euro yardım ve 2,8 milyar Euro'da borç vermiştir. Ayrıca Tunus'un ihracatının %72'si ve ithalatının %68'i Avrupa Birliği'yledir (AB).⁴⁶ Tunus Avrupa yatırımları için ucuz işgücü sağlamak bakımından önemli bir konumda bulunmaktadır. AB ile Tunus arasındaki ilişkiler Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde yürütülmektedir ve bu ilişkiler 2010 yılı içerisinde "özel statüye" yükseltilmiştir.

Öte yandan Tunus 1980'li yıllardan 1994 yılına kadar Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ)

merkez Ofisi'ne ev sahipliği yapmıştır. Bin Ali'nin Filistin meselesine verdiği tam destek Tunus'un Arap dünyasında takdir kazanmasını sağlamıştır. Bölgesel anlamda Arap Mağrip Birliği ve Afrika Birliği'ne katkılarda bulunmuş, bu birliklere başkanlık yapmış Bin Ali, iktidarı boyunca Avrupa ve Afrika arasında özellikle ekonomik anlamda işbirliğinin artırılması için politikalar yürütmüştür.⁴⁷ Ancak bu ilişkilerde özellikle ekonomik anlamda Afrika kıtasında işbirliğini artırma yönündeki politikalar son yıllarda gerileme göstermiştir.

Dış politikada takındığı bu tavırlar nedeniyle Bin Ali'nin iç politikada izlediği otoriter tavır göz ardı edilmiş, uluslararası anlamda bir muhalefet ile karşılaşmamıştır. 23 yıllık iktidarının tüm otoriter yanlarıyla bu güne kadar ayakta kalmasının bir nedeni de bu bağlamda izlenen dış politika olarak görülmelidir.

2.3. 2010 Halk Ayaklanması

2010 Tunus ayaklanmasına giden süreci doğru tahlil edebilmek için 2009 Devlet Başkanlığı ve parlamento seçim sürecinde ve sonrasında yaşananları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İlerici Demokratik Parti (Progressive Democratic Party) lideri Ahmed Necip El-Şebbi cumhurbaşkanı adayı olmuş ancak Bin Ali'ye "sahte meşruiyet" suçlamasında bulunarak adaylıktan çekilmiştir. Ayrıca Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu'nun (Democratic Forum of Labor and Liberties) adayı olan Genel Sekreter Mustafa Bin Cafer'in de adaylığı 2008 yılında yapılan düzenleme nedeniyle reddedilmiştir. Bin Cafer seçimlerde eski Komünist Yenilik Partisi'nin (Ettajid) adayı Ahmet İbrahim'e destek vermiştir. 2009 seçimlerinde Ahmet İbrahim olmak üzere pek çok siyasi aktör, Bin Ali'yi seçimlere hile karıştırmak, seçim kampanyalarını kısıtlamak ve baskı yapmakla eleştirmiştir. Bin Ali, 2009 seçimlerinde %89.62 oranında oy olarak tekrar Devlet Başkanı seçilmiştir. Öte yandan İlerici Demokratik Parti (Progressive Democratic Party) ve Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu (Democratic Forum of Labor and Liberties) parlamento seçimlerinde ver-

diği aday listesinden bazı isimlerin kabul edilmemesi üzerine bu seçimleri protesto etmişlerdir. 2010'un Mayıs ayında yapılan Belediye Seçimlerinde de bu boykotlar devam etmiştir. Siyasi partilerin üzerindeki baskıların ve öte yandan Nahda üyelerinin 2010 yılı içerisinde tutuklanmalarının devam etmesi halk üzerinde etkili olmuştur.

17 Aralık 2010 tarihinde 26 yaşındaki üniversite mezunu Tunuslu Muhammed Buazizi'nin tezgâhına pazarda güvenlik güçlerinin el koyması, Buazizi'nin hiçbir yetkili ile görüşememesi ve çaresizliğini kendini yakarak göstermesi kitleleri harekete geçirmiştir. 24 Aralık'ta Sidi Buzid bölgesi yakınlarında başlayan eylemler Kasserine ve Thala şehirlerine sıçradı. Bu arada 28 Aralık'ta Bin Ali, protestoların "siyasileştirildiğini" savunarak muhalefeti eleştirmekteydi. Bin Ali, protesto gösterilerini "terör eylemi" olarak nitelerken 10 Ocak 2011 tarihinde ise 2012 yılı itibarıyla 300 bin kişiyi istihdam edeceklerini açıklayarak eylemleri durdurmaya çalıştı. Eylemler 12 Ocak 2011'de Tunis şehrini de içine almıştı. Aynı gün Bin Ali, İçişleri Bakanı'nu görevinden aldı ve tutuklanan göstericilerin salıverilmesi sözünü verdi. Ancak yaşanan eylemlerde ölü ve yaralı sayısı artmaya devam etmekteydi. 13 Ocak'ta Bin Ali üçüncü kez televizyona çıkarak, polise daha önce verdiği "Göstericileri vurun" emrini geri aldığını, internet sansürünü kaldırdığını ve 2014 seçimlerinde aday olmayacağını açıkladı. Bu arada ölü sayısı 80'e çıktı. Aynı zamanda ordu güvenliği sağlamakla görevlendirildi ve sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Tunus Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar silahsız eylemcilerin üzerine ateş açamayacağını bildirmiştir. Bu noktadan sonra eylemler Bin Ali ailesinin ve zengin Tunusluların varlıklarına yönelmiştir. 14 Ocak'ta ülkede olağanüstü hal ilan edildi. Bin Ali hükümeti lağvederek erken seçim kararı aldı. Tüm bunlar yaşanırken polislerin eylemciler ve tutuklular üzerine ateş açması⁴⁸ halkın tepkisinin daha da sertleşmesine neden olmuştur. 14 Ocak 2011 günü Bin Ali ülkeyi terk ederek Suudi Arabistan'a sığındı.

Bin Ali iktidarının sona ermesi Tunus'taki halk ayaklanmasını sona erdirmemiştir. Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından eski Meclis sözcüsü Fouad Mebazaa geçici Cumhurbaşkanı oldu ve daha öncede Başbakanlık makamında bulunan Muhammed Gannuşi'ye geçici hükümet kurma yetkisi verdi. 18 Ocak'ta yeni kurulan hükümete karşı yapılan eylemler devam etti. Geçici hükümette Dışişleri, İçişleri, Savunma ve Maliye Bakanlıkları Bin Ali kabinesinde görev yapmış isimlerde kaldı. Ayrıca üç muhalefet partisinden isimler ise zayıf bakanlıklara atandı. Bu durum milli birlik hükümeti sözü veren Mebazaa ve Gannuşi'ye karşı duyulan şüpheleri arttırdı. Öte yandan geçici hükümetin Başbakanı Muhammed Gannuşi, yurtdışında bulunan Nahda ve Cumhuriyet Kongresi liderleri ile üyelerinden ülkeye dönmelerini ve haklarında yasal düzenleme yapıluncaya kadar beklemelerini istedi. Ancak yurtdışındaki sürgün isimlerin dönüşüne dair net bir tarihin verilmemesi ve sadece dönmeleri yönündeki açıklama siyasi bir taktik olarak algılanmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı Başbakan Muhammed Gannuşi ve kurduğu geçici hükümet henüz meşruiyet sınavını geçememiş ve Tunus'ta başlayan eylem dalgasını sakinleştirmemiştir. Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin önümüzdeki altı ay içinde yapılacağını açıklayan Gannuşi geçici milli birlik hükümetinde görev alan, Bin Ali'nin siyasi müttefikleri olmakla suçlanan ve Bin Ali iktidarında görev almış isimleri koruyarak bu isimleri ihtiyaç duyulan "temiz eller" olarak tanımladı. Bu durum ise halk tepkisinin devam etmesine neden oldu. Öte yandan 23 Ocak'ta Hannibal TV'nin bir komünist parti lideri ile yaptığı röportajı yayınlaması nedeniyle kapatılması, sahibinin tutuklanması halkın Gannuşi hükümetinin Bin Ali'den farklı olmadığı yönündeki düşüncesini pekiştirmiştir. Geçici hükümet bakanları Anayasal Demokratik Birlik (RCD)'ten istifa ederek halk desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Gannuşi yeni dönemde, Bin Ali ile bütün bağlarını koparacağı sözünü vermişse de halkı sakinleştirmekte başarılı olmadı. Bazı bakanların geçici hükü-

metten istifası ile başlayan süreç 27 Ocak'ta ilk geçici hükümetin istifası ile sona erdi. Aynı gün içinde Gannuşi, DABP'den hiçbir ismin bulunmadığı 12 yeni bağımsız bakanın yer aldığı yeni kabineyi duyurdu. Gannuşi'nin Başbakanlık koltuğunda oturmaya devam etmesi nedeniyle Tunus'ta olayların durulduğu söylenemez. Bu arada 22 yıllık sürgünün ardından Nahda'nın lideri Şeyh Raşid Gannuşi 30 Ocak 2011'de Tunus'a geri döndü.

2.3.1. Tunus'taki Halk Ayaklanmasının Ardındaki Faktörler

Tunus'un bağımsızlığından bugüne kadarki süreçte, Tunus siyasi deneyimi, bugün yaşananların açıklanması bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. 1956 yılından itibaren neredeyse kesintisiz bir şekilde otoriter bir rejimle (tek parti-tek lider) yönetilen Tunus, kısa bir süre için olsa da (1987-1990 tarihleri arası) görece serbest bir iç siyasi dönem yaşamış, bu deneyim muhalif hareketlerin varlığı açısından önemli bir psikolojik etken olmuştur. Ancak Bin Ali'nin iktidarının sona ermesi ile sonuçlanan halk ayaklanmasında bu muhalefetin etkin rol oynadığını söylemek doğru olmasa da bundan sonraki süreçte muhalefetin yolunun açılacağı yönündeki öngörüler önem taşımaktadır.

Bin Ali iktidarını ayakta tutan ekonomi, iç ve dış politikadaki dengelerin kendi aleyhine dönmesi, iktidarının sonlanmasına neden olmuştur. Ayaklanmanın çıktığı andan bugüne kadar geçen zaman içerisinde ekonomik gerekçeler ön plana çıkarılmış, Bin Ali'nin yürüttüğü kötü ekonomik politikalar sonucu otoriter yönetiminin devrildiği dillendirilmiştir. Ancak Tunus'ta yaşananları açıklamak için sadece ekonomik göstergeleri kullanmak yeterli olmamaktadır. Kısıtlı ekonomik büyümenin işsizlik gibi önemli bir sorunu çözmede yetersiz kalması önemli bir nokta olmasına rağmen, bu durum Tunus iç politikasında yaşananların açıklanmasında eksik kısımlar bırakmaktadır. Üniversite mezunu Tunuslu Muhammed Buazizi'nin çaresizliğini kendini yakarak göstermesi kitleleri harekete ge-

çirmiştir. Tunus'ta yaşananlar, bu trajik olayın ardında saklı pek çok parametrede toplanmaktadır. Öncelikle Bin Ali tarafından uygulanan ekonomik ve dış politikanın son zamanlarda fazla bir değişikliğe uğramadığı tespitini yapmak gerekmektedir. Fransa'nın son ana kadar desteğini geri çekmemesi bunun bir göstergesidir. Öte yandan iç politik dengeler açısından Tunus Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar'ın son olaylarda taktığı tavır önemlidir. General Raşid Ammar halk ayaklanmasında silahsız vatandaşlara ateş açmayı reddetmiş ve bu hareketi ile Bin Ali iktidarı arkasındaki ordu desteğini fiilen geri çekmiştir.⁴⁹ Tunus'taki gelişmelerde bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken en önemli husus bu destektir. Bu desteğin Tunus'un ilerleyen günlerde yeniden şekillenecek politik hayatında bir askeri etkiye dönüşüp dönüşmeyeceği ise şimdilik cevabı bilinmeyen bir sorudur.

İç politik dengelerin yanı sıra, Wikileaks sızıntılarının da halk ayaklanmasında etkin bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Wikileaks sızıntılarında ortaya çıkan Haziran 2008 ve Temmuz 2009 tarihli diplomatik yazışmalarda Bin Ali ve eşinin ailesinin Tunus'ta mafya benzeri bir yapılanma oluşturdukları ve Tunus'taki sistemin "yozlaşma" içerisinde olduğu belirtilmiştir. Özellikle Bin Ali'nin eşi ve ailesinin ekonomik bağlantıları ve kazançlarının halk arasında büyük bir öfkeye neden olduğu, yozlaşmanın herkes tarafından bilindiği ancak çözülemediği yazılmıştır. 23 Haziran 2008 ve 17 Temmuz 2009 tarihli belgelerde ise Fransa ve İtalya'nın insan hakları ve demokrasi bağlamında Tunus'taki hükümete gereken baskıyı yapmadığı, ABD, İngiltere ve Almanya'nın bu noktada politik baskı oluşturulmasında hemfikir oldukları belirtilmiştir. Bu belgeler Tunus'ta yankı uyandırmış ve halk ayaklanmasının şiddetlenmesine neden olmuştur. Öte yandan Tunus'taki yolsuzluk, yozlaşma, demokrasi ve insan hakları ihlalleri konusunun dünya kamuoyunca duyulması, bu belgelerde ABD, İngiltere ve Almanya'nın Tunus'ta değişimden yana oldukları yönünde-

ki ifadelerinin varlığı ve bu ifadelerin Tunuslularca değişim yönünde önemli bir destek olarak algılanması halk ayaklanmalarının başanlı olmasında etkili olduğu söylenebilir.

Bin Ali iktidarının bugüne kadar devam edebilmesini sağlayan önemli bir faktör ise iç politik dengelerin bugüne kadar Bin Ali aleyhine dönmemiş olmasıdır. Bu güne kadar yaşanan protestolarda ya da muhalif hareketlerde tüm önemli kurumlar Bin Ali idaresinde kalmış ve muhalefet böylece bastırılmıştır. Ancak son yaşanan olaylarda halk arasında taban bulan muhalefetin devletin kurumlarında da taraftar kazandığı tespitinde bulunmak önemlidir.

2.3.2. Tunus ve Siyasal İslam'ın Yükselişi Bağlamındaki Tartışmalar

Tunus ve bölge açısından ön plana çıkarılan bir başka durum ise Siyasal İslam'ın Tunus'ta yükselişe ve hatta iktidara geçmesi, bu durumun da bölgesel bir yayılma göstereceği şüphesi ve korkusudur. Arap basınının bir kısmı Tunus'ta yaşananları överken, diğer bir kısmı ise İran İslam Devrimi'ne atıfta bulunarak Siyasal İslam üzerindeki korkuları ve şüpheleri yeniden üretmeye çalışmaktadır.⁵⁰ Bunun en önemli nedeni ise Raşid Gannuşi liderliğindeki Nahda Partisi'nin Tunus siyasetine dönmesidir. İslami bir parti olan Nahda'nın faaliyetleri Tunus'ta yasaklanmış, lideri de 20 yıl yakın bir süre İngiltere'de yaşamıştır. Olayların hemen ardından ülkeye geri döneceğini açıklaması ve 30 Ocak 2011'de Tunus'a dönmesi bazı kesimlerde panik yaratmıştır. Öte yandan Raşid Gannuşi, 18 Ocak 2011 tarihinde Financial Times'la yaptığı röportajda lideri olduğu siyasi partiyi, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne benzetmiş, çok sesliliğe, demokrasiye ve insan haklarına saygılı olduğunu belirtmiştir. Nahda Partisi'nin muhafazakâr bir çizgide olduğu pek çok uzman tarafından da dile getirilmektedir. Özellikle Mısırlı uzmanlar tarafından uzun bir süredir, Nahda Partisi'nin yaklaşımı Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasal yaklaşımı ile karşılaştırılmakta ve Nahda Partisi'nin yaklaşımı örnek olarak ön plana çıkarılmaktadır. Nahda Partisi'nin Batı tar-

zı muhafazakâr çizgisinde olduğunu ifade etmesi, kendini bu şekilde tanıtmaya çabası bu bakımdan önem taşımaktadır. Öte yandan Tunus'ta seküler anlayış da kuvvetli görünmektedir. İç siyasi dengede bu tarafların birbirlerini dengeleyecekleri öngörüsü uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmemelidir.

Siyasal İslam çerçevesinde yaşanan tartışmalar ise bölgesel bakımdan farklı anlamlar taşımaktadır. Büyük değişimler içerisinde bulunan Ortadoğu'da yaşanan en küçük statüko değişikliği abartılmakta, endişe ve şüphe ile karşılanmaktadır. Irak ve Lübnan'daki son durum, Ürdün ve Mısır'daki rejimlerin kendi halklarında yarattığı hoşnutsuzluk, Basra Körfezi ülkelerinin güvenlik algılarındaki ciddi keskinleşme ve İran'ın bölgesel hedefleri bu bakış açısının oluşmasında temel rol oynamaktadırlar.

2.3.3. Siyasi Aktörler ve İhtimaller

24 Aralık'ta Sidi Buzid'de başlayan protestoların ülke geneline yayılmasında, siyasi parti ve aktörlerin oynadığı rol sınırlı görünmektedir. Tunus siyasi hayatında başat aktör olan Demokratik Anayasal Hareket'in (RCD) yasaklanması ile bu siyasi aktörler için yeni bir dönem başlamaktadır. Yapılması planlanan yeni yasal düzenlemeler, seçim yasası, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve parlamento seçimleri sürecinde her aktör etkinlik alanına ve tabanına göre etkili olabilecektir. Bu etkinlik mücadelesine, Bin Ali döneminde yasaklanan partilerin yasal hale gelmesi ile birlikte Nahda, Cumhuriyet Kongresi (CPR), Tunus Komünist İşçi Partisi, Yeşil Tunus Partisi, Sol Sosyalist Partisi ve Tunus Demokratik ve Vatansever Emek Partisi de dahil olmuştur.⁵¹

Bin Ali iktidarının sona ermesi ile başlayan yeni siyasi dönemde, en çok konuşulan ve tartışılan siyasi aktör olan Nahda Partisi ve lideri Şeyh Raşid Gannuşi'nin izleyeceği politikaların yerel ve bölgesel etkileri olacağı görülmektedir. Nahda hareketi, Şeyh Raşid Al-Gannuşi ve Abdulfatah Mouru 1970 tarihinde devletin finanse ettiği ve Tunus'ta Arap ve Tunus

kimliğini benimsetmek amacı taşıyan Kuran'ı Muhafaza Derneği'ne katılması ile başlamaktadır. Böylece Cami vaazları ile geniş kitlelere seslenebilme olanağı sağlayan Gannuşi'nin siyasi hayatı başlamıştır. Öte yandan, 1978 tarihinde Tunus ordusunun bir dizi operasyon düzenlemesi ve İslamcılar üzerinde baskının arttırılması ile Gannuşi'nin tabanı oluşmuş ve İslami Eğilim Hareketi doğmuştur. İslami vurguların yanı sıra ekonomik ve politik sorunları da gündemine alarak özellikle gençler üzerinde etkili olmaya başlayan İEH, 1980'lerde solcu öğrenci birlikleri kadar organize öğrenci birliklerine sahip olmuştur. Gannuşi, "Günde beş vakit namaz kılmak ve oruç tutmak Müslüman olmak için yeterli değildir. İslam aktivizmdir." sözleri ile işçilere seslenmiş ve beş yıl içerisinde de Tunus İşçi Birliği (UGTT) içerisinde etkin bir konuma gelmiştir.⁵² Raşid Gannuşi ve arkadaşlarının başarısının altında Yeni Düstur'un 1956 yılından itibaren işçi birliklerine ve seküler muhaliflerine karşı yürüttüğü sindirme politikaları yatmaktadır. Bu politikalar bazı muhalif hareketlerin İslami Eğilim Hareketi etrafında toplanmasına neden olduğu gibi diğer hareketlerin zayıflaması ile daha güçlü bir aktör olarak karşımıza çıkmasına da neden olmuştur.

1981 tarihinde Burgiba'nın açıkladığı siyasi reform programı çerçevesinde Raşid Gannuşi liderliğindeki İslami Eğilim Hareketi siyasi bir parti olarak kabul edilmek için girişimlere başlamış ancak üyelerinin ve Raşid Gannuşi'nin tutuklanmasına engel olamamıştır. 1981 tarihinde yaşananlar hem Nahda içinde bir dönüşümün hem de bazı sol hareketler ile yapılan ittifakların başlangıcı olmuştur. Sosyalist Demokratlar, Komünist Parti, Sosyalist Birliği ve Tunus İnsan Hakları Birliği tarafından kınanmış ve tutukluların serbest bırakılmaları talep edilmiştir. 1980'lerdeki bu ittifakın bir benzeri Tunus'ta bugünde yaşanmaktadır. Gannuşi'nin liderliğindeki hareket dönemin sol ve seküler grupları ve partileri tarafından farklı bir perspektiften yorumlanmıştır. Bunun başlıca nedenleri şiddet karşıtı söylemi, diyalog ve işbirliği yanlı tutumu ve ılımlı yaklaşımı olmuştur. 1979 yılın-

da İEH'nin yayın organları olan El-Maarifa ve El-Mujtama kapatılınca bu ortaklık sol ve seküler grupların yayın organlarının kapılarını İslamcılara açması ile derinleşmiştir. Böyle bir işbirliğinin varlığının tespiti, Tunus'un geleceğine dair öne sürülecek argümanlarda kuşkusuz önemli olacaktır.⁵³

Ocak 1984'deki Ekmek İsyanı hükümeti siyasi yumuşamaya mecbur bırakmıştır. Siyasi tutukluların serbest bırakılması ile pek çok İEH üyesi dışarı çıkmıştır. Öte yandan Bin Ali sosyal hayat üzerindeki devlet baskısını arttırmıştır. Bu baskılar İEH tabanının güçlenmesine sebep olmuştur.⁵⁴

1986 tarihinde ise Raşid Gannuşi'ye bir dizi yasak getirilmiştir. Ancak Gannuşi bu yasakları reddetmiş, İEH okulları içerisinde eğitim vermeye ve gazetelerde yazı yazmaya devam etmiştir. Bir vaaz sonrası Gannuşi'nin tutuklanması ekonomik durgunluk ve politik baskılar yüzünden gergin ortamda öğrenci isyanlarını başlatan kıvılcım olmuş ve öğrenci isyanları başlamıştır. Bu gelişme İslamcıların üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, İran bağlantılı oldukları iddia edilen İEH üyesi olan 3000 kadar İslamcı tutuklanmıştır.⁵⁵ Burgiba döneminde Siyasal İslam ve sol hareketler üzerinde kurulmaya çalışılan baskı unsurları hareketin güçlenmesi ile sonuçlanmış ancak Tunus Siyasal İslamcılarını sistem dışına çıkıp şiddete yönelmemişlerdir. Bu durum Nahda'yı bölgenin diğer Siyasal İslamcı hareketlerinden ayıran en önemli özelliğidir.

1987 tarihinde, General Zeynel Abidin bin Ali'nin "kansız bir darbe" ile Burgiba'nın yerine geçmesiyle, muhalefet için önemli sayılabilecek bir siyasi rahatlamayı beraberinde getiren kısa bir liberal dönem yaşanmıştır. Bu gelişmeler üzerine İEH ismindeki İslami kelimesini çıkarmış ve Nahda Partisi (Hizb al-Nahda/Rönesans Partisi) adını almıştır. Buna rağmen Nahda yasal bir parti olarak tanınmamış ve üyeleri seçime bağımsız adaylar olarak katılmışlardır. 1989 seçimlerinde elde edilen sonuçları bağımsız bir şekilde değerlendir-

dirmek gerekmektedir. Seçim yasasındaki kısıtlamalar ve barajlara rağmen muhalif partiler oyların % 19,6'sını almışlardır. İslami Nahda Partisi Tunus, Gabes ve Sousse'da oyların %30'unun alırken genel olarak %14,6 oy alarak ülkenin en büyük muhalefet bloğunu oluşturmuştur.⁵⁶ Özellikle kısıtlamalar göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bu başarı dikkat çekicidir. Bu başarı ülkenin yönetici partisi DABP ve Bin Ali'nin de dikkatini çekmiş ve muhalif unsurların bastırılması ile sonuçlanmıştır. Nahda'nın yayın organı olan El-Faj kapatılmış, halkın büyük tepkisini çeken örtü yasakları geri getirilmiş⁵⁷, Nahda Partisinin birçok üyesi tutuklanmış, liderleri Raşid Gannuşi aynı yıl sürgüne gitmiştir.⁵⁸ Siyasi faaliyetlerini bu güne kadar sürgüne gittiği Londra'dan sürdüren Gannuşi, 30 Ocak 2011 tarihinde Tunus'a geri dönmüştür. Nahda Partisi her ne kadar İslami bir yaşam tarzının yayılması için ortaya çıkmışsa da Burgiba ve Bin Ali döneminde yaşadığı siyasi baskılar nedeniyle bugün temsil ettiği değerler "Batı tarzı muhafazakâr Parti" çizgisindedir. Raşid Gannuşi'nin özellikle AKP'ye yaptığı atıflar ile sol ve seküler gruplarla oluşturduğu siyasi ittifaklar bu çizgiyi güçlendirmektedir. Ayrıca tarihine bakıldığında da yöntem olarak şiddete başvurmamış olması bu bakımdan göz önünde bulundurulmalıdır.

Sürgündeki bir diğer muhalif lider Moncef Marzuki tarafından 2001 yılında kurulan Cumhuriyet Kongresi (CPR) de etkili bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tunus'un önde gelen insan hakları savunucularından ve aktivistlerinden olan Moncef Marzuki özellikle hapishanelerdeki işkence ve ihlaller konusunda çaba sarf etmiş, bu nedenle ve bunun yanı sıra yasal olmayan İslami gruplarla çalıştığı iddiasıyla da defalarca tutuklanmıştır.⁵⁹ 2001 yılında kurduğu Cumhuriyet Kongresi 2002 tarihinde yasaklanınca Fransa'ya sürgüne gitmiş, parti ve siyasi çalışmalarını burada sürdürmüştür. Marzuki, 21 Ocak 2011'de Paris'ten Tunus'a geri döndü ve Devlet Başkanlığı'na aday oldu.⁶⁰ Marzuki ile Gannuşi, farklı siyasi hareketleri temsil et-

melerine rağmen 18 Ekim Hareketi içerisinde bir araya gelmişlerdir. Ayrıca, Marzuki'nin Nahda hakkındaki olumlu açıklamaları dikkat çekmektedir.⁶¹

Marksist-Leninist bir parti olan Tunus Komünist İşçi Partisi (TKİP) 1986 tarihinde kurulmuştur. Siyasete 1972 tarihinde öğrenci hareketlerinde başlamış olan Hamma Hammami liderliğindeki TKİP 1987 yılında yasaklanmış, lideri Hammami ve üyeleri tutuklanmıştır. Bu tarihten Bin Ali iktidarının yıkıldığı tarihe kadar, TKİP üyeleri defalarca tutuklanmıştır. En son tutuklama dalgası ise 12 Ocak 2011'de gerçekleşmiş, Hammami, Muhammed Mzem ve Amar Amroussia'de gözaltına alınmış ve 18 Ocak 2011'de serbest bırakılmıştır.⁶² TKİP, 24 Aralık'ta başlayan halk ayaklanmasında aktif olarak görev alan nadir siyasi partilerden biridir. Ayrıca, 1990'larda siyasi ve Nahda karşıtı söylemlerinde değişiklik yaparak daha ılımlı bir çizgiye kaymıştır. 2005 tarihinde oluşturulan 18 Ekim Hareketi'ne dahil olmuş ve böylece Nahda ile ittifaka girmiştir.⁶³,

Ancak Tunus Komünist İşçi Partisi'nin 1990'lardaki ılımlı değişimi parti içinde bölünmeye neden olmuştur. 2005 tarihinde Tunus Komünist İşçi Partisi'nin Nahda ile işbirliği yapmasının ardından, 2006 tarihinde Muhammed Kilani liderliğinde bir grup Tunus Komünist İşçi Partisi'nden ayrılmış ve Sol Sosyalist Partisi'ni kurmuşlardır. Parti Bin Ali döneminde yasaklanmıştır.

Tunus Demokratik ve Vatansever Emek Partisi (PTPDT) Abdürrazek Hammami liderliğinde 29 Nisan 2005'de yasal bir parti olabilmek için başvuruda bulunmuş ancak başvurusu kabul edilmemiştir. Marksist bir partidir.

Yaşadığı kalkan bir başka parti ise Abdülkadir Zeytuni tarafından kurulmuş olan Yeşil Tunus Partisi'dir. 2004 Nisan'ında yasal bir parti olarak tanınmak amacı ile başvuruda bulunmuş ancak başvurusu başka bir çevreci partinin lisans sahibi olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir. Öte yandan parti Avrupa Yeşiller Federasyonu'na üyedir. Parti, Avrupa'daki

Yeşiller Partileri gibi çevreci politikalar, insan hakları, cinsiyet eşitliği, sosyal adalet, demokrasi, ayrımcılık ve şiddet karşıtı politikaları savunmaktadır.⁶⁴

Bunların dışında Tunus politik hayatında Bin Ali iktidarı döneminde yasal olarak faaliyet gösteren partiler de mevcuttur. Bu partilerin en köklüsü Sosyalist Demokratlar Hareketi'dir (MDS). Burgiba 1981 tarihinde liberal bir açılım yapıp, tek partili siyasi hayatı sonlandırdığını açıkladığında Sosyalist Demokratlar Hareketi (MDS) kurulmuş ve Tunus'un devlet tarafından tanınan ilk muhalefet partilerinden biri olmuştur. Esas itibari ile hareket Yeni Düstur'dan bölünmüştür. Bin Ali Sosyalist Demokratlar Hareketi'ni zayıflatmak için parti içi bölünmeyi körüklemiş ve bazı liderlerini tutuklamıştır. 1981 seçimlerinde parlamento ya hiç aday sokamamıştır. 1999 seçimlerinde 13 sandalye kazanmıştır.

Halk Birliği Partisi, 1981 tarihinde kurulmuş 1983 tarihinde yasal statüye kavuşmuştur. Sosyalist bir parti olan Halk Birliği Partisi 1999 seçimlerinde 7 sandalye, 2004 seçimlerinde 11 sandalye ve 2009 seçimlerinde 12 sandalye kazanmıştır. Ayrıca 2009 Devlet Başkanlığı Seçimlerin lideri Muhammed Buşşa aday olmuş, daha sonra adaylıktan çekilerek Bin Ali'yi desteklemiştir.

Arap milliyetçisi Demokratik Sendikacılar Birliği ise 1988 tarihinde Bin Ali iktidarının yarattığı kısa dönemli siyasi özgürlük ortamında kurulmuştur. Lideri Ahmed İnubli'dir. Liberal bir parti olan Sosyalist Liberal Parti 1988 tarihinde kurulmuştur. Lideri Monder Thabet'tir. 2009'da 9 sandalye kazanmıştır. İlerici Demokrat Parti ise 1988 tarihinde kurulmuştur. Partinin en bilinen ismi Ahmet Necip Şebbi'dir. 2009 Devlet Başkanlığı seçimlerinde İlerici Demokratik Parti (Progressive Democratic Party) lideri Ahmed Necip Şebbi cumhurbaşkanı aday olmuş ancak Bin Ali'ye "sahte meşruiyet" suçlamasında bulunarak adaylıktan çekilmiştir.

Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu (FDLT) ise Tunus siyasi hayatının bir diğer

partisidir. Lideri Mustafa Bin Cafer tanınmış bir insan hakları aktivistidir. Siyasete Sosyalist Demokratlar Hareketi'nde (MDS) 1978 tarihinde başlamıştır. 1994 tarihinde Bin Cafer Sosyalist Demokratlar Hareketi'nden ayrılarak Demokratik Emek ve Özgürlükler Forumu'nu kurmuştur. Parti, 2002 tarihinde yasal statüye kavuşmuştur. Bin Ali iktidarı döneminde özellikle İlerici Demokrat Parti ile birlikte yasal muhalif kanadı temsil etmekteydiler.

Yenilenme Hareketi (Ettajdid), 1919 tarihinde Fransız Komünist Partisi'nin bir ofisi olarak Tunus'ta kurulmuştur. 1963 tarihinde pek çok üyesi tutuklanmıştır. 1993 tarihinde parti adını değiştirerek Yenilenme Hareketi adını almıştır. İlerici Yeşil Parti ise 2005 tarihinde kurulmuştur ve 2006 yılında yasal statüye kavuşmuştur. Lideri Mongi Hamassi'dir.

2.3.4. Tunus'taki Olayların Bölgesel Etkileri

Tunus'ta başlayan olaylar bölgesel anlamda büyük yankılar uyandırmıştır. Cezayir, Ürdün ve Mısır'da eylemler artarak devam etmekte, Tunuslu Muhammed Buazizi gibi kendini ateşe veren insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Ayrıca Sudanlı muhalif İslamcı Hasan El-Turabi, AFP ile yaptığı röportajda Tunus halkı gibi Sudan halkının da ayaklanması ve hükümeti devirmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁵ Bu beyanından kısa bir süre sonra El-Turabi tutuklanmıştır. Görüldüğü üzere Tunus halkının Bin Ali iktidarını devirmesindeki başarısı, bölgesel bir ilham kaynağı haline gelmiş, benzer eylem tarzlarının bölgeye yayılmasına ve Cezayir, Ürdün, Mısır ve Sudan gibi ülkelerde benzer eylemlerin başlamasına neden olmuştur. Bu noktada en çok tartışılan konu ise Cezayir, Ürdün, Mısır ve Sudan gibi bölge ülkelerinde, Tunus'ta yaşanan değişimin benzerlerinin yaşanıp yaşanmayacağıdır. Yani Cezayir, Ürdün, Mısır ve Sudan'da başlayan ayaklanmaların ve eylemlerin Tunus'taki gibi mevcut iktidarların devrilmesiyle sonuçlanıp sonuçlanmayacağıdır. Bu bağlamda tartışmalar başlamış ve bölgesel hareketlilik tartışmalara yansımıştır

Tunus'ta yaşananlar ne milliyetçilikle, ne İslamcılıkla ne de başka bir ideolojik yaklaşımla açıklanabilir. Neredeyse Ortadoğu'nun tamamında olduğu gibi, Tunus'ta da "başarısız devlet", "başarısız yönetim" in sonucu olaylar patlak vermiştir. Ortadoğu dünyada nüfus artış hızının en fazla olduğu bölgelerin başında gelmektedir. Her geçen gün nüfus hızla artarken, buna paralel olarak sorunlar çözülmediğinden çığ gibi yığılmaktadır. Yıllardır dış ve iç tehditle esas gerçekler saklanmaya çalışıldı. Artık "mızrak çuvala sığmamaktadır." Bölgede serbest piyasa koşullarında işleyen bir ekonomi mevcut değildir. Özel sektör neredeyse hiç varlık gösterememektedir. Devleti yönetenlere/iktidar partisine yakın olan bazı kesimlere devlet hizmetinde yer verilirken, muhalifler dışarıda kalmaktadır. Kısaca artan nüfusu Ortadoğu devletleri gerekli istihdamı yaratmakta başarısız olmaktadır. Özel sektörün olmadığı devletin ise ideolojik davrandığı bir yerde artan nüfusun tatmin edilememesi Ortadoğu'nun en önemli meselesidir. Çünkü devleti yönetenler vatandaşlarının asgari düzeyde de olsa siyasal ve ekonomik taleplerine cevap veremezse, devletin meşruiyetini de ortadan kaldırmış olurlar. Tunus olaylarının da gösterdiği gibi önümüzdeki yıllarda bölgenin en önemli sorunlarının kaynağının bu olduğu görülecektir.

Yıllardır Ortadoğu'da siyasal ve ekonomik talepleri karşılanmayan halk kitlesi artık önünde durulamaz bir hale gelmiştir. Yıllardır sıkı ve baskıcı yöntemlerle istikrar varmış gibi gösterildi. Yeni nüfus siyasal ve ekonomik sisteme entegre edilmediği gibi, yönetimden de dışlandı, mevcut olan ekonomiden pay alamadı ve bunun sonucunda bölge patlama noktasına ulaştı.

Nitekim Tunus'ta yaşanan olaylar ve akabinde Mısır, Ürdün, Fas, Cezayir, Yemen gibi ülkelerde bu bağlamda meydana gelen gelişmeler söz konusu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü sokağa çıkan insanlar her zaman yaptıkları gibi İsrail'in yapmış olduğu bir olayı protesto etmek için harekete geçmediler, ekonomik zorlukları, yönetici elitin yolsuzlukla-

rını haykırmak için sokaklara döküldüler. Sokaklarda insanca bir yaşam, özgürlük ve eşitlik için harekete geçtiler. Görünen o ki, Muhammed Buazizi'nin kendini yakarak "Kralın çıplak olduğunu" göstermesi bölgede karşılık bulacaktır. Bölge gerçekleri buna müsaittir. Çünkü bölgede siyasal temsil olanakları kısıtlıdır. Gelir adaletsizliği had safhadadır. Buna bağlı olarak yönetici sınıfın yolsuzluğu ve lüks yaşam koşulları halkın tepkisini çekmektedir. Artık Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler "siyasal İslamcı hareket" in bir sonucu olarak lanse edilemeyecek kadar açık ve etkileyicidir. Bugüne kadar bölgeyi yönetenler, kendi halklarını siyasal ve ekonomik sisteme entegre edemeyerek başarısız olmuşlardır.

Aslında yıllardır bölgede yaşanan önemli gelişmeler bölgenin bir çıkmaza doğru ilerlediğini göstermekteydi. Fakat 1980'lerin sonunda Cezayir'de ve zaman zaman Mısır'da olduğu gibi "ekmek kavgasından" doğan gerilimler yanlış görülerek/gösterilerek siyasi açıdan değerlendirildi ve kapatılmaya çalışıldı. Aslında mali yolsuzluklara, işsizliğe ve yoksulluğa karşı başlatılan gösteriler/ayaklanmalar doğru değerlendirilerek siyasi ve ekonomik reformlara gidilerek halkın siyasal ve ekonomik sisteme entegre olması sağlanabilirdi. Böylece bölgede birikmiş olan stres azaltılmış olurdu. Ne yazık ki, her başa geçen kendini hesap verme zorunluluğu olmayan ömür boyu lider olarak gördü. Ancak ya ölünce ya da öldürülünce yönetim değişti. Bölge halkı mandater devletlerden kurtuldu ama aradan yıllar geçmesine rağmen bir türlü özgürlüğüne kavuşamadı.

Tunus ve buna bağlı olarak bölgede yaşananların hem olumlu hem de olumsuz sonuçlanma ihtimali vardır. Kötü olanı sömürgecilerden kurtulan halk diktatörlerin elin düşmüştü, umutsuzluk içinde hareket ederek seküler diktatörlerden kaçan halkın dini diktatörlerin eline düşme ihtimali uzak bir seçenek değildir. İran ve HAMAS örneğinde olduğu gibi. İran'da Şah'ın baskıcı kötü yönetiminden bıkan halk mollaların kucağına düşmüştür. Filistin'de ise El-Fetih'in yolsuzluk ve başarısız

yönetiminden kaçan Filistinliler HAMAS'ın kucağına düştüler. Aynı şekilde Ortadoğu'da patlak veren bu dalga iyi okunup iyi yürütülmez ise, kötü siyasi sonuçların yaşanmasına sebep olabilir.

Aynı zamanda bugüne kadar çözülemeyerek yığın haline gelmiş sorunların patlak vermesini iyi değerlendirip yeni açılımlarla bölgede yaşanacak muhtemel kötü gelişmelerin önüne geçilebilir. Bunun için, mevcut yönetimlerin vakit kaybetmeden şu adımları atmasında fayda olacaktır;

- Ömür boyu liderlik anlayışının terk edilerek, seçimlerin şeffaf, demokratik bir şekilde yapılması ve sonucunun hazmedilmesi
- Yolsuzlukların ciddi şekilde üzerine gidilerek halkın güveninin kazanılması
- Her muhalif grubun kendini özgürce ifade edebilmesinin sağlanması
- Basın-yayın üzerindeki sansürün kaldırılması
- Mümkün olduğu kadar ekonomide adaletli dağıtımın sağlanması
- Özel sektörün önünün açılarak devlet dışında yeni iş imkânlarının yaratılması
- Siyasal sistem içinde halkın kendini bulacağı kanalların açılması
- Yolsuzlukların kontrol altına alınması
- Ağır ekonomik koşullardan halkı kurtarmak için çıkış yollarının bulunması

Ortadoğu'da yaşanan son gelişmelerden anlaşıldığı üzere, halk siyasal sistemde kendini ifade edemediği ve ekonomiden pay alamadığı sürece, bölgenin geleceği aydınlık gözükmemektedir. Baskı ile bir yere kadar götürülebilir. Fakat sonunda sürekli artan nüfusun yarattığı talebin önünde durulamayacaktır. Bu son gelişmeler hızla artan ve talepleri karşılanmayan "demografik hareket" in bir sonucudur.

2.3.5. Türkiye Deneyimi

Tunus'ta başlayan ve Ortadoğu'yu da etkileyen gelişmeler "Türkiye deneyimi" ni akla getirmektedir. Peki, nedir "Türkiye deneyimi"? İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye, dünyada yeni dengelerin oluştuğunu gördü. Özellikle 1947 yılından itibaren dünyadaki gidişatın yönünü ve ağırlığını görerek kendisini ona göre konumlandırdı. Aynı zamanda, söz konusu dünyadaki yeni yönelişi (ekonomik ve siyasi yapı) göz önünde bulundurarak iç politikada ve ekonomide yeni açılımların önünü açtı. Bunun ilk göstergesi 1950 yılında yapılan ilk demokratik seçim sonucu Cumhuriyetin kuruluşundan buyana ülkeyi yöneten parti (CHP) seçimle yönetimden ayrılarak, muhalefet yapmayı kabullendi. Artık yönetim daha çok çevrenin desteklediği Demokrat Parti'nin kontrolündeydi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi çevrenin ekonomik ve siyasi sistemle daha yakın temas etmesini sağladı. Bu süreç 1960 yılında askeri bir darbeyle kesintiye uğrasa da 1965 seçimlerinde Demokrat Parti'ye oy veren kitle Adalet Partisi ile iktidara gelme imkânı buldu. 1980'li yıllarda Turgut Özal dönemiyle birlikte halkın ülke siyasetindeki ve ekonomisindeki görünürlüğü daha da arttı. Bu arada Necmettin Erbakan'ın çizgisini takip eden partilerle birlikte sıkıntılı da olsa İslamcı kesim siyasal sistemde kendini ifade edebilme fırsatı buldu. Türkiye'de son sekiz yılda ise Adalet ve Kalkınma Partisi'yle Türkiye'de hem siyasi elitin hem de ekonomik elitin ciddi kabuk değiştirdiği görülmektedir. Bu yaşananlar şu açıdan çok önemlidir; zaman zaman dış konjonktüründe etkisiyle ülke içinde yapılan siyasi ve ekonomik açılımlarla sistem kendisini kabul ettirmiştir. Çevre diye tanımlanan kesim siyasal ve ekonomik alanda kendine yer bulabildiği gibi, artık ülkeye yön verir konuma gelmiştir. Türkiye deneyiminden kastettiğim budur. Yani Türkiye yapmış olduğu değişimlerle bir anlamda sistem dışı kalanları sisteme çekebilmesini bilmiştir. Gerektiğinde devlet esnek davranabilmiştir. Bu sayede halkın devletine olan aidiyeti daha da artmıştır. Tunus örneğininde ortaya koyduğu gibi Arap

Ortadoğusu'nda devletler Türkiye'nin gösterdiği başarıyı gösterememişlerdir. Aksine halkın nefes alabileceği delikleri tıkayarak kendi elleriyle ülkelerini çıkmaza sokmuşlardır. Türkiye'nin başarısı siyasi alanda halkının önünü açarken (bütün eksikliklerine rağmen) özellikle 1980'lerin başından beri de ekonomik bir dönüşüm yaşamıştır. Bu sayede "Anadolu Sermayesi" diye tanımlanan dinamik bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf son yıllarda yapılan seçimlerinde ortaya koyduğu gibi iç politikada ağırlığını göstermiştir. Aynı zamanda söz konusu sınıfın son yıllarda dış politikada da etki yaptığı görülmektedir. Arap Ortadoğusu'nun başaramadığı budur. Artık bölgedeki sorunlar baskıyla kapatılamayacak kadar büyümüştür. Hızla artan ekonomik ve siyasal sistemden dışlanan/pay alamayan sınıfın taleplerini karşılayacak reformların yapılmasının zamanı gelmiştir. Ortadoğu'da olan son gelişmeler tatmin edilemeyen "demografik hareket" in ayak sesleridir. Ortadoğu'nun gerçek gündemi de budur. Bu çıkmazdan kurtulmak isteniyorsa "Türkiye deneyimi" dikkate alınmaya değer gözükmektedir. Buna bir anlamda devlet-millet barışması da denilebilir. Arap Ortadoğusu bunu sağlayamamıştır. Bölge yöneticilerinin milletleriyle barışmalarının sağlanması bölgenin geleceği açısından da önem taşımaktadır.

Tunuslu Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan isyan, Kuzey Afrika'nın ilk isyanı değil-

dir. Birkaç yıl önce Fransa'nın başkenti Paris sokaklarını savaş alanına çeviren Kuzey Afrikalı gençler bugün yaşananların işaretlerini vermişlerdi. Uzun yıllar Kuzey Afrikalı gençler başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkelere giderek çalışma imkanı bulabiliyorlardı. Son yıllarda ekonomik durgunlukta etkisiyle göç yasasının sıkılaştırılması artan nüfusun tüm baskısını Kuzey Afrika ülkelerinin üzerine yıkmış oldu. Bu yönetimlerde, artan baskıyı yeni ekonomik ve siyasi reformlarla azaltmak yerine, daha fazla baskıyla kapatmaya çalışarak sosyal patlamanın yaşanmasına sebep oldular. Buna rağmen bazı kesim "renkli devrimlere" atıfla Tunus olaylarını George Soros'un girişimlerinin bir sonucu olarak sunmaya çalışıyorlar. Bu tür yaklaşıma sahip olanlar, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olan gerçeği görmek istemeyenlerdir. Böylece Soros suçlanarak baskıcı yönetimler aklanmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu yaklaşımlarla "yerli halk hareketi" ne de kötülük yapılmaktadır. Tunus olayları tamamen yerli bir harekettir ve bu özelliğinden dolayı her geçen gün bölgede zemin/karşılık bulacaktır. Bugüne kadar Ortadoğu'da Batı tandanslı hiçbir proje başarıya ulaşmamıştır. Tunus olaylarıyla başlayan gelişmeler yerli olduğu için Ortadoğu'nun yeni bir siyasi türbülansa gireceği aşikârdır. Artık diktatörler için koltukta oturmak çok kolay olmayacaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Lütfi Şeyban, Mudejares & Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlı'ya Göçleri, İz Yayıncılık 2007, s.16.
- 2 Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:14, 1966, s. 189-190
- 3 Maksudoğlu, a.g.m., s. 194,196-198.
- 4 William L. Langer, "The European Powers and the French Occupation of Tunis, 1878-1881, I" The American Historical Review, Cilt: 31, No. 1,1925, s. 56.
- 5 Şeyban, a.g.e., s. 135-136.
- 6 J. E. Swain, "The Occupation of Algiers in 1830: A Study in Anglo-French Diplomacy", Political Science Quarterly, Cilt:48, No: 3, 1933, s. 359-361.
- 7 Ayrıntılı bilgi için bakınız: L. Carl Brown, The Tunisia of Ahmad Bey: 1837-1855, Princeton: Princeton University Press, 1975.
- 8 Brown, a.g.e., s. 111.
- 9 Temel Pact ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Kenneth J. Perkins, A History of Modern Tunisia, Cambridge University Press, 2004, s. 18-19.
- 10 Muhammed Bey tarafından anayasa komisyonuna dahil edilmelerine rağmen, Tunus ulema sınıfı bu durumdan memnun olmadı. Ulemaya göre Tunus'un hâlihazırda bir anayasası vardı, o da Kuran'dı.
- 11 Perkins, a.g.e. s. 28-29.
- 12 Fransız General Jean-Babtiste Campenon anayasanın kaldırılmasına dair şu ifadeleri kullanmıştır:"İngilizlerle anlaşma Tunus Anayasası'nın bir sonucudur. Anayasanın hükmü kalmazsa İngilizlerle anlaşmanın hükmü kalmaz." Perkins, a.g.e. s. 30.
- 13 William L. Langer, "The European Powers and the French Occupation of Tunis, 1878-1881, II", The American Historical Review, Vol. 31, No. 2 (Jan., 1926) s.261.
- 14 Alex. Johnston'ın 1905 tarihinde yazdığı makalede sadece Fransız yerleşimcilerin sayısı 25,000'dir. Ayrıntılı bilgi için; Alex. Johnston, "French Rule in Tunis", Journal of the Royal African Society, Vol. 4, No. 15 (Apr., 1905), s. 358.
- 15 Perkins, a.g.e., s.65-66.
- 16 Perkins, a.g.e., s.47-48.
- 17 Türkkiye Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:411, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977, s. 116-117.
- 18 Ataöv, a.g.e., s. 117.
- 19 Clement Henry Moore, "The Neo-Destour Party of Tunisia: A Structure for Democracy?", World Politics, Vol. 14, No. 3, 1962, s. 461-482.

- 20 Douglas E. Ashford, "Neo-Destour Leadership and the "Confiscated Revolution"", World Politics, Vol. 17, No. 2, 1965, s. 217-225.
- 21 Ataöv, a.g.e., s.121.
- 22 George Joffe, "Tunisia and the PLO", Journal of Palestine Studies, Vol. 16, No. 2 (Winter, 1987), s. 181.
- 23 Joffe, a.g.m., s.182; Ataöv, a.g.e., s.127-28.
- 24 Moore, a.g.m., s.229-230.
- 25 Ataöv, a.g.e., s. 131.
- 26 United States Liaison Office-Tunisia (USLOT), "Tunisia: A Tradition of Openness and Hospitality", The DISAM Journal, Yaz, 1992, s. 5-6.
- 27 Moore, a.g.m. s. 465-6; Ataöv, a.g.e., s.:123-24.
- 28 Ataöv, a.g.e., s.124.
- 29 Clement Henry Moore, Tunisia Since Independence: The Dynamics of One-Party Government, London: University of California Press, s. 50-53.
- 30 Bu olaylarda 100 e yakın Tunuslu hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Claudia Wright, "Tunisia: Next Friend to Fall", Foreign Policy Journal, No. 46 (Spring, 1982), s.122-123.
- 31 Linda G. Jones, "Portrait of Rashid al-Ghannoushi", Middle East Report, No. 153, Islam and the State (Jul. - Aug., 1988, s.20.
- 32 Jones, a.g.m., s.21-22.
- 33 Zeynelabidin bin Ali aynı tarihte Tunus'ta insan hakları ve demokrasi adına yaptıklarından dolayı Fransa Sosyal ve Siyasi Çalışmalar Merkezi'nden "Yılın Adamı" ödülünü almıştır.
- 34 John L. Esposito and James P. Piscatori, "Democratization and Islam", Middle East Journal, Vol. 45, No. 3 (Summer, 1991), s. 131.
- 35 Esposito and Piscatori, a.g.m., s. 432.
- 36 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Moore, a.g.e.
- 37 Stephen J. King, "Tunisia" Countries at the Crossroads, Freedom House s. 3-4.
- 38 InterParliamentary Union, <http://www.ipu.org>.
- 39 <http://www.ipu.org>.
- 40 2009 Seçimleri uluslararası seçim gözlemcisi katılma talebine istinaden Tunus'tan gelen resmi açıklamaya ABD yetkilisinin cevabı: "Son seçimlerle ilgili kaygılarımız var. Tunus hükümeti uluslararası seçim gözlemcilerine izin vermedi. Hiçbir güvenilir, bağımsız gözlemciye izin verilmedi. Siyasi reform konusunda baskı yapmaya devam edeceğiz." http://news.xinhuanet.com/english/2009-10/28/content_12351117.htm. 09 Şubat 2011.
- 41 King, a.g.m., s. 5-8.
- 42 Global Employment Trends, 2010, s.50-51-52.

- 43 "Overview: Tunisia", <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/countries/north-africa/tunisia/>, 18 Ocak 2011.
- 44 "Fact Sheet", <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/tuni.pdf>, 18 Ocak 2011.
- 45 <http://www.thinktunisia.tn/Download/english/SIALen.pdf>.
- 46 http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/docs/articles/10-03-25_tunisia_en.pdf.
- 47 Iqbal Jhazbhay, "South Africa–North Africa Relations: Bridging a Continent", *South African Journal of International Affairs*, Volume 11, Issue 2, Winter/Spring 2004, s. 162-163.
- 48 Reuters, "Interview-UN Rights Boss Urges Tunisia to Probe Killings," 13 Şubat 2011.
- 49 Özellikle bölge medyasında bu konu geniş bir yer bulmuştur. Birkaç örnek için: "Experts: Unlike in Egypt, Tunisia Islamists No Threat to Democracy", *Al Masry Al Youm*, 17 Ocak 2011, "Tunisia and the Lessons of the Iranian Revolution", *Now Lebanon*, 17 Ocak 2011, "Tunisia revolt makes Islamist threat ring hollow", Reuters, 19 Ocak 2011.
- 50 Özellikle bölge medyasında bu konu geniş bir yer bulmuştur. Birkaç örnek için: "Experts: Unlike in Egypt, Tunisia Islamists No Threat to Democracy", *Al Masry Al Youm*, 17 Ocak 2011, "Tunisia and the Lessons of the Iranian Revolution", *Now Lebanon*, 17 Ocak 2011, "Tunisia revolt makes Islamist threat ring hollow", Reuters, 19 Ocak 2011.
- 51 BBC News, "Tunisia government to lift political party ban", <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12246030>, 20 Ocak 2011.
- 52 Jones, a.g.m., s. 21.
- 53 Jones, a.g.m., s. 22
- 54 Jones, a.g.m., s. 22.
- 55 Jones, a.g.m., s. 23.
- 56 Esposito and Piscatori, a.g.m., s.131.
- 57 Esposito and Piscatori, a.g.m., s.432.
- 58 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Moore, a.g.e.
- 59 Amnesty International Report 2001, Tunisia.
- 60 Al Arabiya News Channel, "Moncef Marzouki declares presidential candidacy", 16 Ocak 2011.
- 61 MRZine Monthly Review, "Tunisia's Future: Opposition Says It Feels Threatened", 09 Şubat 2011.
- 62 Al Jazeera, Opposition leaders excluded, 18 Ocak 2011.
- 63 Ahmed El-Gharbawy, "Political Parties and Leaders in Tunisia", <http://www.onislam.net/english/politics/africa/450738-political-parties-and-leaders-in-tunisia.html>.
- 64 Epoch Times, "Tunisia's Excluded Opposition Wants In", <http://www.theepochtimes.com/n2/content/view/49548/>, 17 Ocak 2011.
- 65 Asharq Al Awsat, "Sudan's Turabi held after 'Tunisia' revolt warning", 18 Ocak 2011.

ORSAM AKADEMİK KADROSU

Hasan Kanbolat	Başkan
E. Tümğ. Armağan Kuloğlu	Başdanışman
Habib Hürmüzlü	Ortadoğu Danışmanı
Doç. Dr. Özlem Tür	Danışman & Ortadoğu Etütleri Editörü, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Harun Öztürkler	Ortadoğu Ekonomileri Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel Ayhan	Basra Körfezi Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi U.İ.B.
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin	Ortadoğu Danışmanı
Dr. Didem Danış	Danışman, Göç ve Iraklı Mülteciler
Dr. İlyas Kamalov	Avrasya Danışmanı
Bayram Sinkaya	Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ/Atatürk Üniversitesi Araştırma Görevlisi
Bilgay Duman	Ortadoğu Uzmanı
Ogün Duru	Yönetici Editör
Oytun Orhan	Ortadoğu Uzmanı
Sercan Doğan	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Selen Tonkuş	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nebahat Tanrıverdi.O	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nazlı Ayhan	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Uğur Çil	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden	Hidroplitik Uzmanı
Dr. Seyfi Kılıç	Hidroplitik Uzmanı
Alper Almaz	Hidroplitik Uzman Yardımcısı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid	Irak Danıştay Eski Başkanı
Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
Prof. Dr. Hayati Aktaş	KATÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Dorayd A. Noori	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Hasan Alsancak	BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ahat Andican	Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Aydın	Kadir Has Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ali Arslan	İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü
Doç. Dr. Ersel Aydınlı	Bilkent Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Doç. Dr. Veysel Ayhan	Abant İzzet Baysal Üniv. U.İ.B., ORSAM Danışmanı
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı	ODTÜ U.İ.B. Başkanı
İtir Bağdadi	İzmir Ekonomi Üniversitesi U.İ.B. ve AB Bölümü
Prof. Dr. İdris Bal	Polis Akademisi ve Turgut Özal Üniversitesi U.İ.B.
Kemal Beyatlı	Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Barbaros Binicioğlu	ORSAM Danışmanı
Prof. Dr. Ali Birinci	Türk Tarih Kurumu Başkanı
Doç. Dr. Mustafa Budak	Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Md. Yrd
E. Hava Orgeral Ergin Celasin	23. Hava Kuvvetleri Komutanı
Doç. Dr. Mitat Çelikpala	Kadir Has Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya	İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü
Dr. Didem Danış	ORSAM Danışmanı, Galatasaray Üniv. Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. Volkan Ediger	İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan	Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Çağrı Erhan	Ankara Üniversitesi S.B.F. Öğretim Üyesi ve ATAUM Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ahi Evren Üniv. U.İ.B. Başkanı
Dr. Amer Hasan Fayyadh	Bağdat Üniv. Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı

Osman Göksel
 Timur Göksel
 Numan Hazar
 Habib Hürmüzlü
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. İlyas Kamalov
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Arslan Kaya
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Doç. Dr. Mustafa Kibaroğlu
 Musa Kulaklıkaya
 E. Tümgeneral Armağan Kuloğlu
 Doç. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al-Mosawa
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tank Oğuzlu
 Murat Özçelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Dr. Bahadır Pehlivan Türk
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Bayram Sinkaya
 Mehmet Şüküroğlu
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Doç. Dr. Özlem Tür
 Prof. Dr. Türel Yılmaz

BTC ve NABUCCO Koordinatörü
 Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Emekli Büyükelçi
 ORSAM Danışmanı
 Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
 Avrasya Danışmanı
 Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Kırıkkale Üniversitesi I.I.B.F
 ITC Ankara Temsilciliği Dış İlişkiler Sorumlusu
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
 Türkiye Cumhuriyeti Nouakchott Büyükelçisi (Moritanya İslam Cumhuriyeti)
 ORSAM Başdanışmanı
 Kırıkkale Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekili
 Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
 Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçisi
 ORSAM Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniv. E.B.
 Ankara Üniv. S. B. Enstitüsü Müdürü
 Hacettepe Üniversitesi U.İ.B.
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi U.İ.B.
 Regent's College, Londra, Birleşik Krallık
 ORSAM Danışmanı, ODTÜ
 Enerji Uzmanı
 ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Rektör Yrd.
 İzmir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı
 ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Kırşehir Üniversitesi İ.İ.B.F.

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
 Bülent Aras
 Tayyar Arı
 İlker Aytürk
 Recep Boztemur
 Katerina Dalacoura
 F. Gregory Gause
 Fawaz Gerges
 Ahmet K. Han
 Raymond Hinnebusch
 Rosemary Hollis
 Bahgat Korany
 Peter Mandaville
 Emma Murphy

ODTÜ
 Işık Üniversitesi
 Uludağ Üniversitesi
 Bilkent Üniversitesi
 ODTÜ
 Londra Ekonomi Üniversitesi
 Vermont Üniversitesi, ABD
 Londra Ekonomi Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 St. Andrews Üniversitesi, Birleşik Krallık
 City Üniversitesi, Birleşik Krallık
 Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık
 George Mason Üniversitesi, ABD
 Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Hasan Kanbolat
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 ORSAM Başkanı
 Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
 ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniv. U.İ.B. Başkanı

Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0(312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr